

Millî Reasürans T.A.Ş.
adına sahibi
Cahit NOMER

İnceleme Kurulu
BAŞKAN
Barbaros YALÇIN
ÜYE

Hüseyin YUNAK
ÜYE

Candan EVREN
ÜYE

Ali N. YÜCEL
ÜYE

Feridun ÖZÜNAL

Yazı İşleri Müdürü
Y. Kemal ÇUHACI

İnceleme Kurulu Sekreteri
Gonca GÜNiŞİK

Basın Yayın Koordinatörü
Deniz GÜNEY

Dizgi
Gonca GÜNiŞİK

Kapak Dizaynı
UMUT SİLE

Renk Ayrımı
OLUŞUR GRAFİK

Baskı
CEYMA MATBAASI

Merkez
Teşvikiye Cad.43/57
80200 Teşvikiye / İstanbul

Tel : 0-212-231 47 30 / 3 hat
E-mail : reasuror@millire.com
Internet : http://www.millire.com

3 ayda bir yayınlanır.

**Dergide yer alan yazıların
içeriğinden yazı sahipleri
sorumludur.**

İÇİNDEKİLER

Başyazı	3
Tamamlayıcı Özel Emeklilik Kuruluşlarına Yönelik Optimal Pazarlama Stratejisi Üzerine Model Önerisi ve Hedef Kitlenin elirlenmesine Yönelik Bir Uygulama	4
Sigorta Sözleşmelerinde Genom Analizlerinin Kullanılması ve Ortaya Çıkan Hukukî Sorunlar	27
Reasürans Endüstrisinde Daha Fazla Değişikliklere Hazır Olalım	43

Reasürör Gözüyle

Devlet tarafından yönetilen sosyal güvenlik sistemlerinin, tüm dünyada yerini karma veya özel hayat sigorta şirketlerinin aktif olacağı yeni sistemlere bırakmakta oluşu, ülkemiz için de söz konusu olmaya başlamış ve ülkemizde bu yönde önemli ve ciddi adımlar atılmıştır. Ancak, karma sistem içerisinde faaliyet gösterecek olan özel hayat sigorta şirketlerinin sert rekabet şartlarında mücadele edebilmeleri için etkili pazarlama stratejilerine ihtiyaçları vardır. Sayın Murat Çiftçi, “Tamamlayıcı Özel Emeklilik Kuruluşlarına Yönelik Optimal Pazarlama Stratejisi Üzerine Model Önerisi ve Hedef Kitlenin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama” adlı çalışmasında, özel emeklilik şirketlerinin uygulamaları gereken pazarlama stratejilerini ele almaktadır.

Gen teknolojisindeki gelişmelerin sigortacılık sektörünü ne şekilde etkileyeceği konusunda, “Global Reinsurance” dergisinde yayınlanmış bir çalışmanın çevirisi dergimizin 38. sayısında yayınlanmıştı. Bu sayımızda ise, Yrd.Doç.Dr. Sayın Tekin Memiş tarafından hazırlanmış ve gen analizlerinin sigortacılık sektöründe hukukî açıdan ne tür sorunlara neden olabileceğini açıklayan “Sigorta Sözleşmelerinde Genom Analizlerinin Kullanılması ve Ortaya Çıkan Hukukî Sorunlar” adlı bir çalışmaya yer verilmektedir.

Yabancı Basından Haberler bölümünde, dünya reasürans piyasalarında, özellikle 11 Eylül 2001’den sonra meydana gelen değişikliklerden bahseden ve gelecekte daha fazla değişikliklerin ihtimal dahilinde olduğunu ileri süren, “Reinsurance” dergisinde yayınlanmış bir makalenin çevirisine yer verilmektedir.

Tamamlayıcı Özel Emeklilik Kuruluşlarına Yönelik Optimal Pazarlama Stratejisi Üzerine Model Önerisi ve Hedef Kitlenin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrasında gelişen ölçek ekonomisiyle birlikte sosyal devlete doğru gelişmeler başlamıştır. Devletin faaliyet kapsamı içerisine sosyal fayda sağlayıcı politikaların girişi, 19.yüzyıl başlarına kadar götürülebilir. Özellikle işçilerin korunmasına yönelik yasalarla İngiltere bu konuda öncü konumuna erişmiştir¹.

Sosyal devletin oluşumuna yönelik süreçte, İngiltere'nin öncülüğüne karşılık modern anlamda sosyal güvenlik sisteminin ve beraberinde de emeklilik sigortasının oluşturulduğu ilk ülke Almanya olmuştur. Almanya'da 1.1.1891'de yürürlüğe giren yasayla Malullük ve Yaşlılık Sigortası kurularak ulusal çapta ilk kez emeklilik sistemi getirilmiştir².

Almanya'da başlayan ulusal çaplı emeklilik programları, kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılmış; 1930'lara kadar da sistem, ABD ve Kanada'da tam anlamıyla oturtulmuştur³. 1940'ta 33 ülkede uygulanan yaşlılık, maluliyet ve ölüm sigortası, 1995'e gelindiğinde 158 ülkede uygulama olanağına kavuşmuştur⁴. "Atlantik Şartı", "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ile hemen tüm anayasalarda sosyal güvenlik ve emeklilik hakkı güvence altına alınmıştır⁵.

Dünyada yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye'de de benzer bir süreçle karşılaşmıştır. Klasik Osmanlı döneminde Avrupa'daki lonca teşkilatının değişik bir görünümü konumundaki ahilik örgütü içerisinde kardeşlik duygusundan hareketle, yardımlaşma sandıkları oluşturulmuştur⁶. Tanzimat'ın ilanı sonrasındaysa devlet katında emeklilik sistemine geçiş süreci başlamış, sistemin monetizasyonu ile birlikte emekli olan bürokratlarla ailelerine miras olarak verilen dirlikler⁷ yerini maaş sistemine bırakarak, üst düzey bürokratların da sosyal güvenlik kapsamına alınması sağlanmıştır⁸.

¹ Dönemsel gelişimle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.

- Murat ÇİFTÇİ, *Ampirik Bulgular Işığında Sosyal Devlet Kavramının Sosyo-Ekonomik Analizi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 4206/567, İstanbul, 1999.

- Murat ÇİFTÇİ, *Empirical Analysis of the Social State Concept*, (Eng. Translate: Aktuğ ALTINTAŞ), İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 4204/565, İstanbul, 1999.

² Turan YAZGAN, *Sosyal Sigorta*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 2360/402, İstanbul, 1997, s.15.

³ Nur SERTEL, *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 3856/547, İstanbul, 1994, s.87.

⁴ Yusuf ALPER, "Yeni Bir Yüzyıla Girerken Yeniden Yapılanmanın Eşiğindeki Sosyal Güvenlik", s.10-23, Çimento İşveren, Cilt:13, Sayı:2, Mart 1999, Ankara, 1999, s.13.

⁵ Turan YAZGAN, *Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 2116/364, İstanbul, 1975, s.23.

⁶ Mustafa USLU, "Kültürel Açından Ahiliğin Sosyal Dinamikleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:70, İstanbul, Kasım 1992, s.55.

⁷ Klasik dönemdeki uygulamalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, 2.baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994, s.303, vd.

⁸ Tanzimat sonrası uygulamalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin ÖZDEMİR, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s.253.

Günümüzdeki anlamıyla sosyal güvenlik kapsamında emeklilik sisteminin getirilmesi de 1866'da kurulan Askeri Tekaüd Sandığı ve 1881'de kurulan Mülki Tekaüd Sandığı ile başlatılmıştır⁹.

Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde işçileri kapsayacak kaza ve hayat sigortalarının kurulması ilke olarak benimsenmiştir¹⁰. Ancak Cumhuriyet ilânından sonra, sosyal güvenlik sisteminin ulusal karakter kazanması zaman almıştır. 11 ayrı sandıktan oluşan kamu çalışanları emeklilik sistemi, ancak 1.1.1950'de yürürlüğe giren yasayla kurulan T.C. Emekli Sandığı ile birlikte ulusal çapta uygulama olanağına kavuşmuştur¹¹. Özel kesim çalışanlarının emeklilik sisteminden yararlanması daha da uzun bir süreçte gerçekleşmiş, günümüzdeki anlamıyla 1965'te Sosyal Sigortalar Kurumu'nun kurulmasıyla emeklilikte ikinci aşama başarılabilmektedir¹². Bağımsız çalışanların emeklilik hakkından yararlanması ise 1972'de kurulan Bağ-Kur'la birlikte gerçekleşebilmiştir. 1983'te tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmasıyla da¹³ emeklilik sistemi, ulusal çapta tüm kesimlerde çalışanlarımızı kapsayabilmektedir.

Dünya geneli ve Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin ve sistem kapsamındaki emeklilik metodunun bir devlet görevi olarak kamusal nitelikte gelişimi, stagflasyonist sürecin yoğun olarak yaşandığı 1970'lerden itibaren anlamsal bazda yön değiştirmiştir. Bu itibarla İngiltere'de yönetime gelen Muhafazakarlar, 1979'da "devlet hizmetlerinin yönetiminin ve arzının ticarileştirilmesi" stratejisini benimsemişlerdir¹⁴. Bu uygulama anlayışıyla devlet, iş yapan konumundan istenilenleri sağlayan organ konumuna dönüşmüştür¹⁵. Bu bağlamda ünlü kamu ekonomisti Richard Musgrave'in emekli aylıklarının artması karşısında, devlet desteğinin azalması gerektiği yönündeki görüşü¹⁶, 21.Yüzyılın başlangıcında temel görüş konumuna erişmiştir.

2. EMEKLİLİĞİN FİNANSMAN METODLARI

Bu bölümde PAYG (pay as you go) ve Kapitalizasyon (fonlama) sistemleri incelenecektir.

2.1. DAĞITIM SİSTEMİ (PAYG)

Bu sistemde bir sigorta dönemi içerisinde toplanan prim gelirleriyle aynı dönemde emekli aylığın alanların ya da bir sonraki dönemdeki emekli aylığı alacak olanların maliyetlerinin finanse edilmesi temel alınır. Bu sisteme literatürde PAYG (pay as you go) denilmektedir¹⁷.

⁹ Türkan ÖNCEL, *Parafiskal Yükümlülükler*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 3115/494, İstanbul, 1983, s.27.

¹⁰ Yüksel ÜLKEN, "Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar-Eylemler-Olaylar", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Sarç Armağanı, Cilt:42, Sayı:1-4, İstanbul, 1986, s.13-17.

¹¹ Gürbüz ERSAN, "Türkiye'de Sosyal Sigortaların Doğuşu ve Gelişmesi", Sosyal Siyaset Konferansları, 25. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No. 1934/331, İstanbul, 1974, s.52.

¹² Ibid., s.52-53.

¹³ Tarım İşçileri, 2925 sayılı "Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu" ile, tarım sektöründe faaliyet gösteren işverenlerse 2926 sayılı "Tarımda Kendi Nam ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu" yla kapsam içine dahil edilmişlerdir.

¹⁴ Tülay ARIN, "Devlet Hizmetlerinde Etkinlik", M.A.M.K. Prof.Dr. Bedii Feyzioğlu Armağanı, 35. Seri, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:3694/542/77, İstanbul, 1993, s.168-169.

¹⁵ Peter F. DRUCKER, *Yeni Gerçekler*, 2.Baskı, (Çev:Birtane KARNAKÇI), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000, s.170.

¹⁶ Richard A.MUSGRAVE, *Kamu Maliyesi Teorisi II*, (Çev:Orhan ŞENER), M.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, Yayın No:452/380, İstanbul, 1987, s.71.

¹⁷ Mikail ALTAN., İsmail ASLANLAR., "Sosyal Güvenlik Kuruluşlarımızın Özel Sigorta Şirketleriyle Entegrasyonu Temelinde Bir Özelleştirme Modeli", *Reasürör*, Sayı:42, Ekim 2001, s.20.

PAYG sisteminde “aktif sigortalıların, emekli aylığı alanlara oranını ifade eden bağımlılık oranı büyük önem taşır. 2 ve üzeri oranlar kabul edilir. İkincinin altına düşüldüğünde, sosyal güvenlik sisteminin finansman sorunu yaşadığı görülür. İki oranı sinyal düzeyidir¹⁸.”

Ortalama yaşam süresinde görülen artışlara eğitim ve diğer nedenlerle iş piyasalarına işgücünün geç girmesi eklenince, PAYG sisteminde çözümler başlamıştır. Dünyada yaşanan deflasyonist sürecin de etkisiyle, emeklilik sistemleri çökmeye başlamış ve bu sistem terk edilme noktasına gelmiştir.

PAYG sistemini ikiye ayırmak mümkündür. Birinci ayırmada; ödenecek emekli aylığının finansmanını sağlayacak esnek prim sisteminin uygulandığı maaş esaslı programlarla, prim kesintilerine göre değişen seviyede emekli aylığının bağlandığı prim esasına dayanan “Prime Dayalı Sosyal Güvenlik Sistemi” ve ikinci ayırmada da düşünlere yönelik karşılıksız transferlerle, asgari gelirin garanti edildiği “Primsiz”(karşılıksız) Sosyal Güvenlik Sistemi” yer almaktadır.

2.2. KAPİTALİZASYON (FONLAMA) SİSTEMİ

Bu sistem, temel ilkeleri itibarıyla hayat sigortacılığı mantığına dayanmaktadır. Sigortalı, alacağı emekli aylığı için gereken birikimi kendisi finanse etmektedir. Dolayısıyla ödenen primler, bireyin gelecekteki tüketimi için, bugün vazgeçtiği harcamalarını, kişisel tasarruflarını ifade etmektedir.

PAYG sisteminde, olduğu gibi emekli aylığının önceden belirlenerek, aylık için gerekli fonun sağlandığı maaş esaslı sistem ve prime göre değişen esnek emekliliğin söz konusu olduğu prim esaslı sistem olmak üzere iki uygulama mevcuttur.

Kapitalizasyon sisteminde, PAYG sistemindeki bağımlılık yerine irat hesaplaması önem kazanmaktadır. Emekliliğin gerçekleşeceği döneme kadar hedeflenen birikimin reel olarak sağlanabilmesi için, varolan durumu kapsayan ve geleceği gören temsili irat hesaplarının yapılması gerekir.

Kapitalizasyon sistemi, özellikle 1980’lerden itibaren PAYG sisteminin ilk aşamada tamamlayıcısı, ikinci aşamada da (uzun dönemde) alternatif finansman metodu konumuna ulaşmıştır. Üzerinde en çok tartışma konusu olan kapitalizasyon sistemi ise Şili modelidir.

2.3. EMEKLİLİĞİN FİNANSMAN METODLARININ UYUMLAŞTIRILMASINDA BASAMAKLI SİSTEM

Genel ve özel emeklilik sistemi uygulamalarında yürütülen bu sisteme göre, emeklilik sistemi, bir, iki yada üç basamaktan oluşabilmektedir. Hem PAYG hem de fonlama sisteminde uygulanabilmektedir¹⁹.

2.3.1. TEK BASAMAKLI SİSTEM

Tek basamaklı sistemde tek bir emeklilik planı vardır. Buna göre maaş yada prim esaslı olarak da uygulanabilen emeklilik sistemi, genelde PAYG metodu çerçevesinde oluşturulmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin başlangıcından itibaren ilk oluşturulan ve günümüze değin varlığını sürdüren sistem olma özelliğine sahiptir.

¹⁸ ALTAN,ASLANLAR., *op. cit.* s.20.

¹⁹ Özlem IŞIK, “Emeklilik Fonlarına İlişkin Avrupa Birliği Sigorta Sektöründeki Uygulamalar ve Türkiye İçin Model Önerisi”, *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1999*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul 1999, s.110.

Bireyin emeklilik finansmanında yüklenici çalışan, işveren ve devlet üçlemesinde, her üçü de olabileceği gibi taraflardan yalnız biri ya da ikisi de olabilmektedir. Zorunluluk esastır.

1980'lerden itibaren alternatiflerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar yoğunlaşmış ve bunun sonucunda da iki yada üç basamaklı emeklilik sistemler güncellik kazanmıştır.

2.3.2. İKİ BASAMAKLI SİSTEM

Bu sistemde, genelde PAYG sistemi çerçevesinde uygulanan zorunlu emeklilik sigortası yanında, yine genelde zorunlu olarak uygulanan ancak bazen gönüllülük esasıyla da oluşturulan ikinci bir emeklilik sigortasına dahil olunmaktadır.

İki basamaklı emeklilik sisteminde, ilk basamak genelde devletin belirlediği en az emeklilik tutarının ödenmesi amacıyla oluşturulmaktadır. İlk basamağın, tek basamaklı sistemden çok basamaklı sisteme geçişte iyileştirilen uzantısı, tek basamaklının yansıması olarak tanımlanabilir.

İkinci basamaklıysa, yine özel emeklilik fonları ya da hayat sigortası kurumlarınca yönetilen, grup sigortası sözleşmesi olarak genelde zorunlu katılımın olduğu ve kapitalizasyon sisteminin finansman metodu olarak kabul edildiği sistemsel yapı var olmakta ve devletin garanti ettiği en az emeklilik bedelinin üzerindeki emeklilik aylığına hak kazanımda ikinci basamak devreye girmektedir.

2.3.3. ÜÇ BASAMAKLI SİSTEM

Bu sistemde, iki basamaklı sisteme ek olarak bireysel tasarrufların uzun dönemde değerlendirilmesine yönelik ve gönüllülük temeline dayanan üçüncü bir basamağın yer aldığı bir yapı vardır.

3. TAMAMLAYICI ÖZEL EMEKLİLİK UYGULAMALARINA İKİ ÖRNEK : FRANSA VE İSVEÇ

1980'ler ve 1990'larda hızla yaşanan devletin küçültülmesine yönelik uygulamalar sonucunda, günümüzde ABD sosyal güvenlik sisteminin %45'i, Avrupa ülkelerinde de %20'si özel sektöre bırakılmıştır²⁰. Bunun sonucunda ABD'nde 1950-88 dönemi itibarıyla özel emeklilik fonlarının varlıkları nominal olarak 107 katlık, reel olarak da 22 katlık artış kaydetmiştir²¹. Oysa bu seviye, aynı dönem itibarıyla hayat sigortacılığında reel olarak yalnızca %27 düzeyinde gerçekleşmiştir²². Günümüzde özel emeklilik fonlarının aktif büyüklüğünün de 12.5 trilyon doları geçtiği tahmin edilmektedir²³.

Dünya geneli itibarıyla, emeklilik sistemlerinin özelleştirilmesi yönündeki çabalara karşılık, sosyal güvenlik transferlerinin ekonomi içerisindeki ağırlıkları genel olarak %10'un üzerinde

²⁰ Naci Birol MUTER ve Ramazan GÖKBUNAR, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Makro Sorunları ve Çözüm Önerileri", M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi Özel Sayı Prof. Dr. Halil NADAROĞLU'na Armağan, Yıl:1998, Cilt:14, Sayı:1, İstanbul, 1998, s.272.

²¹ Aktaran, Çağatay ERGENEKON, "Özel Emeklilik Kurumları Karşısında Hayat Sigortacılığının Rekabet Gücünün Artırılmasına Yönelik Tedbirler", Reasürör, Sayı:27, Ocak 1998, İstanbul, 1998, s.8, Reel artış hesaplamasında, Capital, Infocard, Mayıs 2000.

²² Ibid.

²³ Aktaran, Yıldırım Beyazıt ÖNAL, "Sosyal Güvenlik Bağlamında Özel Emeklilik Fonları Avrupa Birliği Ülkeleri, Diğer Ülke Uygulamaları ve Türkiye için Bir Özel Emeklilik Fonu Model Önerisi", Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1999, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1999, s.57.

gerçekleşmektedir. Tablo 1’de OECD ülkelerindeki sosyal güvenlik transferlerinin ekonomideki ağırlıkları gösterilmektedir.

**TABLO 1 :
OECD ÜLKELERİNDE 1998 İTİBARIYLA SOSYAL GÜVENLİK TRANSFERLERİNİN
EKONOMİDEKİ AĞIRLIĞI**

ÜLKELER	(%) SGT / GSYİH	ÜLKELER	(%) SGT / GSYİH
AVUSTURALYA	8.0	GÜNEY KORE	3.2
AVUSTURYA	18.6	LÜKSEMBURG	15.1
BELÇİKA	15.7	MEKSIKA	1.4
KANADA	12.6	HOLLANDA	12.6
ÇEK CUMHURİYETİ	12.3	YENİ ZELANDA	16.1*
DANİMARKA	17.5	NORVEÇ	15.5
FİNLANDIYA	17.9	POLONYA	17.3
FRANSA	18.4	PORTEKİZ	11.7
ALMANYA	18.9	SLOVAK CUMHURİYETİ	12.5
YUNANİSTAN	15.8	İSPANYA	12.4
MACARİSTAN	13.6	İSVEÇ	18.9
İZLANDA	6.9	İSVİÇRE	11.9
İRLANDA	10.2	İNGİLTERE	13.5
İTALYA	17.3	ABD	12.6*
JAPONYA	14.6		

*Kaynak: OECD, OECD in Figures 2001 Edition Statistics on the Member Countries, OECD Observer, 2001, pp.36-37
* 1997*

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, sosyal güvenlik hizmetlerinin ve dolayısıyla emeklilik sistemlerinin önemli ölçüde devletin elinde olduğu görülmektedir. Yapılan hesaplamalara göre, günümüzde ABD’nde sosyal güvenlik yükümlülükleri GSMH’nın %113’üne ulaşmaktadır. 2030’a gelindiğinde fonların tamamen tükeneceği tahmin edilmektedir. OECD ülkelerindeki yükümlülükler de günümüzde GSMH’nın %147’sine karşılık gelmektedir²⁴. Dolayısıyla emeklilik sistemlerinin özelleştirilmesine yönelik uygulamaların dünya çapında hız kazanacağı kaçınılmaz gibi görünmektedir.

3.1 İSVEÇ’TE ÖZEL EMEKLİLİK UYGULAMALARI

Sosyal devletin kalesi konumundaki İsveç’te dünya genelindeki liberasyon eğilimiyle paralel gelişmelerle karşılaşmaktadır. Maastricht Kriterleri’nde belirlenen standartlara yakın zamana kadar uyum gösteren bu ülkede uygulanan ağırlıklı sosyal piyasa ekonomisinin yıkıcı tahribatıyla karşılaşmıştır.

²⁴ Mikail ALTAN ve İsmail ASLANLAR, “Sosyal Güvenlik Kuruluşlarımızın Özel Sigorta Şirketleriyle Entegrasyonu Temelinde Bir Özelleştirme Modeli”, *Reasürör*, Sayı:42, Ekim 2001, İstanbul, 2001, s.24.

1965-76 döneminde dolaysız vergilerde %379'luk, dolaylı vergilerde de %373'lük artış sağlanırken, sosyal güvenlik harcamalarındaki ulusal para cinsinden artış %616'ya ulaşmıştır²⁵. Yani yaklaşık, elde edilen vergi gelirindeki artışın iki katı büyüklüğündeki bir büyüme sosyal güvenlik harcamalarında gerçekleşmiştir. 1970'ler boyunca devam eden bu süreç karşısında, 1975'ten itibaren yoğun bir borç yükü artışı sorunuyla karşılaşıldığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda İsveç'te 1975-94 döneminde gerçekleşen kamu borç yükü gösterilmektedir.

TABLO 2 : İSVEÇ'TE KAMU BORÇ YÜKÜ (1975-1994)	
YILLAR	BORÇ YÜKÜ %
1975	29.5
1980	44.3
1985	67.6
1990	44.4
1994	92.9

Aktaran: Dilek YILMAZCAN, "Sanayileşmiş Ülkelerde Devletin Büyümesi, Kamu Açıkları ve Devlet Borçlanması", Vergi Sorunları, Sayı: 109, İstanbul, 1997, s.104.

Tablo 2'de de görüleceği üzere, 1990'daki düzeltme dışında süratle artan bir borç yüküyle karşılaşmaktadır. Özellikle 1984'ten itibaren İsveç devletinin borç yükünü hafifletici politikalar uygulamaya başladığı görülmektedir. Bu politikalar sonucunda 1984'te %50 olan global vergi yükü, 1989'da %56.1'e ulaşmıştır²⁶. Ancak, sağlanan vergi artışları sonucunda borç yükünün aşağıya çekilmesi geçici karaktere olmuştur. Bu nedenle, kamu hizmetlerinde kademeli bir azalış politikası güdülmüştür. Böylece 1987'de kamu hizmet üretiminin milli gelirdeki %20.2'lik payı, 1994'te %19.7'ye indirilmiştir²⁷. Ancak, sosyal güvenlik harcamaları 1998'de milli gelirin %18.9'unda gerçekleşerek OECD ülkeleri içerisinde en yüksek harcama seviyesi anlamını taşımaktadır²⁸. Bunda kuşkusuz nüfusun görece yaşlı olmasının etkisi büyüktür. 1997 nüfus sayımına göre nüfusun %17.4'ü 65 yaşın üzerindedir²⁹. 65 yaşındaki bir kadının yaşam ümidi 24.2 yıl olup bu seviye erkeklerde 20.1 yıla ulaşmaktadır³⁰. Yüksek yaşam süresi ve nüfusun yaşlanması, sosyal güvenlik sisteminde köklü reformlara gidilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Sosyal güvenlik sisteminde yapılan köklü reformlar içerisinde en önemlisi emeklilik sisteminin kısmi özelleştirilmesine gidilmesidir. Ücretlerin %18.5'ine denk düşen emeklilik prim kesintilerinin %2.5'lik kısmı zorunlu nitelikteki bireysel hesaplara aktarılmakta, %16'lık kesimi ise mevcut sistemin devamı için PAYG yöntemi çerçevesinde toplanmaktadır³¹. Toplanan bu %16'lık kısmını emeklilik sisteminin fonlama metoduna göre uzun dönemde işletileceği gerçeği düşünüldüğünde

²⁵ OECD, *National Accounts of OECD Countries, Volume II, s.308.*

²⁶ T.C. Gelirler Genel Müdürlüğü, *OECD Ülkeleriyle Karşılaştırmalar, Ankara, Aralık 1991, s.5.*

²⁷ OECD Observer, *OECD in Figures (1999 Edition), Publication No:217/218, July 1999, s.31.*

²⁸ OECD Observer, *OECD in Figures (2001 Edition), May 2001, s.37.*

²⁹ United Nations, *1999 Demographic Yearbook, New York, 2001, s.210.*

³⁰ *Ibid.*, s.158.

³¹ Ahmet ULUSOY, "İsveç Özel Sosyal Güvenlik Modelinden Çıkabilecek Dersler", *Reasürör, Sayı:40, Nisan 2001, İstanbul, 2001, s.25.*

vergi olarak kabul etmek mümkündür. Sonuçta gelir ve kurumlar vergisinin kapasite sınırına gelindiği düşünüldüğünde mevcut sistemin sürdürülmesi için başka yüklenicilerin bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

İsveç'teki özel emeklilik uygulamasında ikinci önemli nokta, emeklilik yaşında ortaya çıkmaktadır. Esnek emeklilik yaşının getirildiği bu sistemde, sigortalılar 61 yaşlarını doldurduktan sonra emekliliğe hak kazanmakta olup daha fazla çalışarak istedikleri bir yaşta da emekliye ayrılabilirler³². Sonuçta fonlama metodunun uygulanması sebebiyle ne kadar uzun çalışılırsa o kadar yüksek emeklilik aylığı alma olanağı mevcut olmaktadır. Yaşama beklentisinin de son derece yüksek olmasından dolayı sigortalılar, verimliliklerinin doruğunda oldukları bir dönemde iş piyasalarından ayrılmayı tercih etmeyecektir. Bu da, hem sistemin ekonomiye ilave bir yük getirmesine engel olacak, hem de ekonomik büyümede mevcut fon kapasitesinin büyüklüğü nedeniyle reel sektöre kaynak aktarımıyla beraber olumlu yönde etkide bulunacaktır.

3.2. FRANSA'DA ÖZEL EMEKLİLİK UYGULAMASI

Sosyal güvenlik sisteminde köklü bir geçmişe sahip Fransa'da özel emeklilik uygulamalarının geçmişi beş yıllık bir süreçle sınırlıdır. Özel emekliliğe geçişte, sosyal güvenlik açığının kabul edilebilir sınırları zorlayacak büyüklüğe erişmesi etkili olmuştur³³. Özellikle AB üyeliği çerçevesinde Maastricht Antlaşması'yla getirilen mali kriterler³⁴ ile devletin faaliyet sahasının daraltılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Gerçi Fransa'da kamu borçları Maastricht Kriteri'nin altındadır. Faiz oranları da düşük seviyededir. Ancak bütçe açıkları, özel emeklilik sistemine geçiş döneminde GSYİH'nin %4'üne ulaşmıştır³⁵. Dolayısıyla sosyal harcamaların daraltılması kaçınılmaz olmuştur.

Özel emeklilik sisteminin tamamlayıcı emekli aylığı yaratılması ilkesiyle oluşturulduğu Fransa'da PAYG ve kapitalizasyon sistemi birlikte uygulanmaktadır³⁶. PAYG sisteminin uygulandığı birinci basamakta, emekli maaşına esas olan en yüksek ücretin alındığı 15 yıl ortalaması, 2008'de 25 yıla yükselerek, 66 yaş olan erken emekliliğe hak kazanımda 37.5 yıl olan en az prim ödeme süresi kademeli olarak 40 yıla yükseltilecektir³⁷. En yüksek ücret seviyesi süresinin 15 yıldan 25 yıla yükseltilmesiyle uzun vadede emekli aylığı ediniminde birinci basamağın ağırlığı azalacak ve kademeli bir liberasyon sağlanacaktır.

Özel emeklilik fonları, sadece yöneticileri kapsayan AGIRC ile geneli kapsayan ARRCO adı verilen iki programdan oluşmaktadır. Emeklilik fonu şirketleri, bu iki programın birleşiminden oluşmaktadır. ARRCO programında prim katkısı işçilerde %2,5 olup, işverenlerde %3.75'tir. AGIRC programında ise her iki katkının da %8.75'er olarak gerçekleştiği görülmektedir. Zorunluluk esasının olduğu sistem idaresinde işçi ve işveren sendikaları son derece etkilidir³⁸.

Fransa'da sosyal güvenlik sisteminin ayırıcı özelliği, her sektör için farklı programların var ol-

³² *Ibid.*, s.29.

³³ H.Mahir FİSUNOĞLU, "Emeklilik Ekonomisi: Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemleri; Özel Hayat Sigortacılığının Sistem İçerisindeki Konumu", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1998*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1998, s.124-126.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. TİSK, *100 Soruda Maastricht Antlaşması*, İstanbul, 1992.

³⁵ Dilek YILMAZCAN, *Avrupa Topluluğu Bütçe Politikası*, İstanbul, 1999, s. 95.

³⁶ FİSUNOĞLU, *op. cit.*

³⁷ Özlem İŞİK, "Emeklilik Fonlarına İlişkin Avrupa Birliği Sigorta Sistemindeki Uygulamalar ve Türkiye İçin Model Önerisi", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1999*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1998, s.88.

³⁸ *Ibid.*, s.100-108.

masıdır³⁹. Böylece, sektörel farklılıklar ve özgünlükler dikkate alınarak en uygun hizmet sunumu olanağı sağlanabilmektedir.

Özel emeklilik fonlarının portföy yapısına bakıldığında da, hisse senedi yatırımlarının %20'lik paya sahip olduğu ve yabancı yatırımların %2 ile sınırlı kaldığı görülmektedir⁴⁰. Dolayısıyla Kıta Avrupa'sının genel yapısının tersine sermaye piyasasına kaynak aktarımı gerçekleştirilmekte ve elde edilen fonlar ulusal yatırımlara yönlendirilmektedir. Sistemin karlılığı da son derece yüksektir. Gerçekten 1983-93 dönemi ortalamasına bakıldığında, özel emekli sandıklarının yıllık getirisi %13.1'e ulaşmıştır⁴¹. Bu oran, AB ülkeleri geneliyle ABD ve Japonya'da gerçekleştirilen getirinin yaklaşık üç katlanması anlamına gelmektedir⁴². Bunda, işçi ve işveren sendikalarının yönetiminde etkin yer almalarının önemi büyüktür. Her ne kadar siyasallaşmış bir sendikal tekelin ağırlığıyla karşılaştırılırsa da⁴³, zaman içerisinde sendikal hareketlerin hız kesmesiyle ve özellikle 1975'ten başlayarak sendikalaşma yoğunluğunun düşmesiyle birlikte⁴⁴ ücret artışlarıyla sınırlı bir sendikacılık anlayışı terk edilerek⁴⁵ özel emeklilik gibi sosyal programlara ve iktisadi kalkınmaya yönelik politikalara yönelen bir sendikacılık anlayışı oturmuştur. Bu da, özel emeklilik uygulamalarının iktisadi kalkınmaya destek sağlayacak bir portföy yapısıyla gerçekleştirilmesinin güvencesi konumundadır.

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİKTE TAMAMLAYICI ÖZEL EMEKLİLİK UYGULAMALARININ OLASI YANSIMALARI

Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecinde emekliliğin finansman metodu olarak kapitalizasyon sisteme geçişin sağlayacağı olumlu etkileri üç temel saha itibarıyla incelemek mümkündür.

³⁹ Yıldırım Beyazıt ÖNAL, "Sosyal Güvenlik Bağlamında Özel Emeklilik Fonları, Avrupa Birliği Ülkeleri Diğer Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Bir Özel Emeklilik Fonu Model Önerisi", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1999*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1998, s.55.

⁴⁰ Murat ÇİFTÇİ, "AB Emeklilik Fonlarının Yatırım Portföylerinin Global Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi ve Türkiye'ye Yönelik Alternatif Model Önerisi", *Reasürör*, Sayı:33, Temmuz 1999, İstanbul, 1999, s.8.

⁴¹ Can Fuat GÜRLESEL, Kerem ALKİN ve Sadi UZUNOĞLU, *Avrupa Sermaye Piyasaları Bütünleşme ve Türk Sermaye Piyasası*, İMKB Yayını, Yayın No: 10, İstanbul, 1997, s.54.

⁴² Bkz. Çağatay ERGENEKON, "Sosyal Güvenlik Sistemleri Bağlamında Özel Emeklilik Uygulamaları:Türkiye'deki Gelişme Global Perspektifte Bir Bakış", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1998*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1998, s.47.

⁴³ Sosyalist partilerin uzun yıllar bir organı konumunda faaliyetlerini sürdüren Fransız sendikaları, tekel oluşturarak iş piyasalarında rekabetçi piyasa mekanizmasının sürdürülmesine önemli ölçüde engel olmuş, bu tekel kaldırılmaya yönelik pek çok siyasal kararların alınması kaçınılmaz olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nusret EKİN, *Endüstri İlişkileri*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:2549/434, İstanbul, 1979,s.97-99

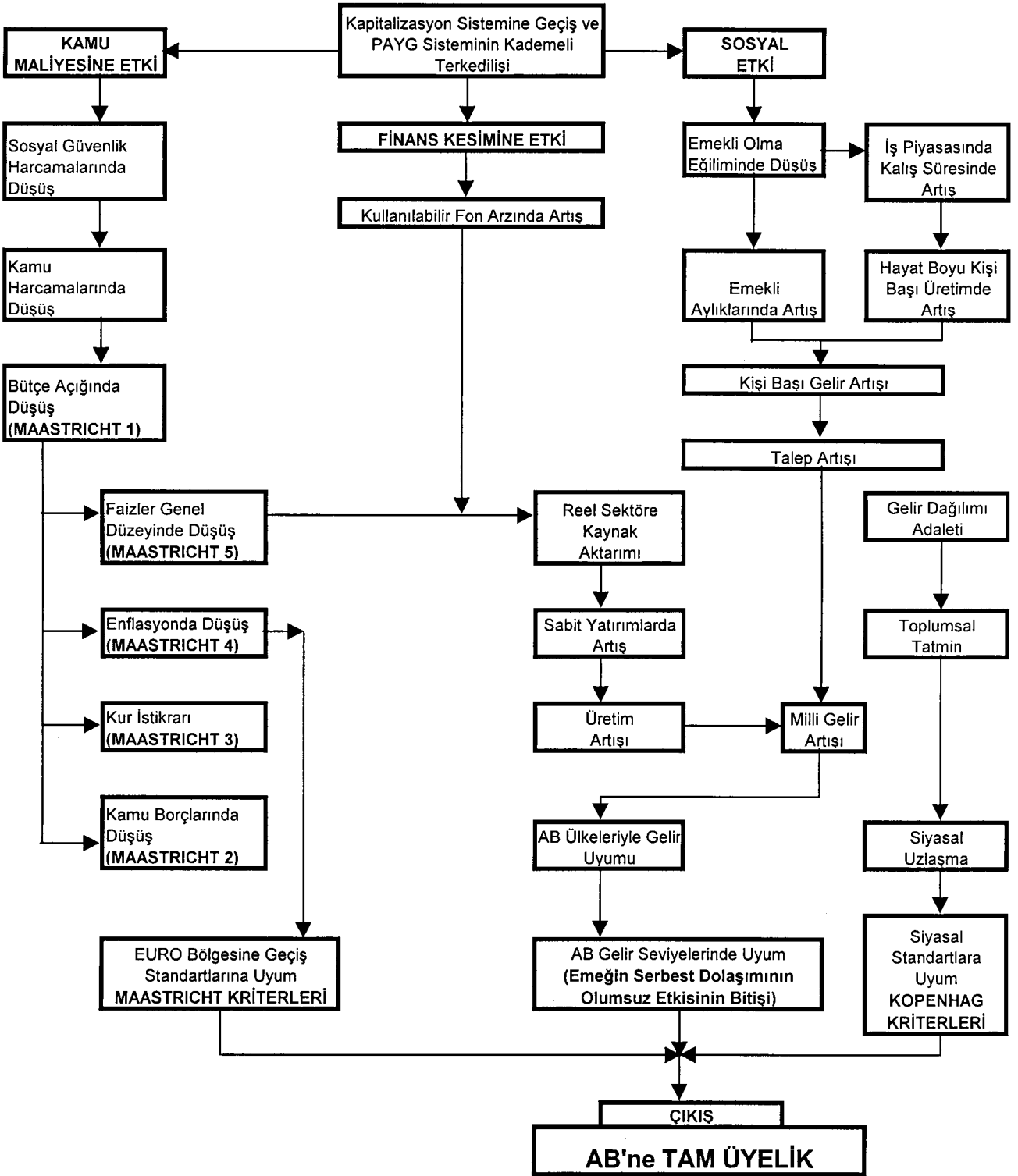
- Orhan TUNA ve Nevzat YALÇINTAŞ, *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.230-231.

- Tekin AKGEYİK, "Teorik Esasları ile Sendika Siyaset İlişkisi", *İ.Ü.İ.F.M. Sabahattin Zaim Armağanı*, Yıl:1996, Cilt:1-4, İstanbul, 1996, s.357.

⁴⁴ Fransa'da sendikalaşma yoğunluğu 1970-86 döneminde %26'dan %21'e inmiştir. (Bkz.,Recep SEYMEN, "Strike is Good For Labor Unions", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 41. ve 42. Kitaplar, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 4074/558, İstanbul, 1998, s.141.) Bu oran Belçika, İsveç, Danimarka ve Finlandiya'daki düzeyin yaklaşık dörtte biri anlamına gelmektedir. (Bkz. Recep SEYMEN, "Transformation of Industrial Relations and Case of USA", İ.Ü. İ.F.M. Sabahattin Zaim Armağanı, Yıl:1996, Cilt:1-4, İstanbul, 1996, s.228.)

⁴⁵ Lewis'in 1963'te yaptığı ekonometrik analize göre sendikal işçilerin sendikasızlara göre %10-15 yüksek ücret aldığı hesaplanmıştır. {Bkz., Robert J.FLANAGAN, "Sendikacılık ve Pazarlık Ekonomisi", (Çev:Yusuf BALCI), *İ.Ü.İ.F.M. Sabahattin Zaim Armağanı*, Yıl:1996, Cilt:1-4, İstanbul, 1996, s.308.} Ancak bu fonksiyon günümüzde değişerek sendikalar sosyal ve iktisadi kalkınmaya yönelik politikaları izlemeye başlamıştır. Gerçekten ABD de 1985'te yapılan sözleşmelerin %25'i, ücret dondurması ya da indirimini içermiştir. (Bkz.J.Ernest BEAZLEY, "ARMCO, Çelik İşletmesindeki Grevden Ötürü İflas Yoluna Gidebileceğini Söylüyor", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 39.Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:3731/543, İstanbul, 1993, 136.)

REASÜRÖR

4.1. KAMU MALİYESİNE ETKİ VE MAASTRICHT KRİTERLERİ'NE UYUM

Kapitalizasyon sistemine geçişle birlikte, sistemin emeklilik maliyetini bireyin çalıştığı süre içerisinde tamamlaması mantığı üzerine bina edilmesinden dolayı, devletin karşılıksız sosyal transferlerinde sistemin yaygınlaşmasıyla paralel seviyede azalışı gerçekleşecektir.

Sosyal güvenlik harcamalarında yaşanacak düşüş, aynı zamanda kamu harcamalarında düşüş anlamı taşıyacağından, kapitalizasyon sistemi beraberinde kamu açıklarının azalışını getirecektir. Bilindiği üzere, Maastricht Kriterleri'nde belirlenen üyelikte ekonomik kriterler, bütçe açığı dinamikli beş başlıca şarttan oluşmaktadır.

TABLO 3: AB'NE ÜYELİKTE MAASTRICHT KRİTERLERİ

BÜTÇE AÇIKLARI	KAMU BORÇLARI	KUR İSTİKRARI	FİYAT AZALIŞLARI	FAİZ HADLERİ
Azami GSYİH'nin %3'ü	Azami GSYİH'nin %60'ı	± %2.5 (Yılda)	AB Üyesi en düşük enflasyonlu 3 ülke ortalaması + %1.5	AB Üyesi en düşük faiz haddine sahip 3 ülke ortalaması + % 2

Kaynak : İKV, Tek Pazardan Ekonomik ve Parasal Birliğe AB'nin Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları, İstanbul, Ağustos 1995, s.85.

Bütçe açıklarında sağlanacak düşüşle beraber kamu borçlarında azalış gerçekleşecek, bu da dışlama etkisinin sona ermesine yol açacaktır. Emisyon mekanizmasının tamamen ortadan kalkmasıyla birlikte (uygulamada halen devam etmektedir) kur istikrarı sağlanacaktır. Kur istikrarı, enflasyon oranlarındaki düşüş beraberinde faizler genel düzeyinde de iyileşmeyi zorunlu kılacaktır.

Beş finansal kriterin sağlanmasıyla birlikte Türkiye, AB'ne tam üyelikte Euro Bölgesi'ne Geçiş standartlarına uyum sağlayacak ve finansal kriterler böylece gerçekleştirilmiş olacaktır.

4.2. FİNANS KESİMİNE ETKİ VE MAASTRICHT KRİTERLERİ'NE UYUM

Kapitalizasyon sistemine geçişle birlikte, bireysel emeklilik hesaplarında birikecek fonların değerlendirilmesi süreci başlayacağından, ulusal kullanılabilir fon arzında artış yaşanacaktır.

Gerek kullanılabilir fon arzında yaşanacak artış ve gerekse de bütçe açığının düşüşünün etkisi, faizler genel düzeyinde düşüşü bir kez daha destekleyecek ve Maastricht Kriterleri'ne uyum sağlayacaktır.

4.3. SOSYAL ETKİ VE KOPENHAG KRİTERLERİNE UYUM

Kapitalizasyon sisteminin sigortalılar açısından iki önemli özelliği mevcuttur. Birincisi, yüksek prim ödeme ve ikincisi de, sigortacılık süresinin olabildiğince uzatılmasıdır. Böylece emeklilikte elde edilecek gelir artacaktır.

Emeklilikte yüksek gelir elde etme olanağının sigortacılık süresinin uzunluğu ile doğru orantılı olması, beraberinde emekli olma eğiliminde azalışa yol açacaktır.

Emekli olma eğilimindeki azalış, beraberinde hem bireylerin iş piyasalarında kalış sürelerinin artmasına ve dolayısıyla da hayat boyu kişi başına üretimde artışa, hem de emekli aylıklarında artışa

yol açacaktır. Yaşanan refah artışı, gelir dağılımında adaletin optimizasyonuna hizmet edecek, bu da toplumsal tatmin ve siyasal uzlaşmayı beraberinde getirecektir.

Sonuçta, toplumsal tatmin ve siyasal uzlaşma, ekonomik performans ve kişisel refah değişimiyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin, 1994 kriziyle birlikte intihar oranlarında %23'lük artış gerçekleşmiş⁴⁶, cezaevine giren hükümlü sayısında da %13'lük artış yaşanmıştır⁴⁷. Dolayısıyla kişisel refah artışıyla beraber oluşturulan Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlanacaktır.

4.4. MİLLİ GELİR ARTIŞI VE EMEĞİN SERBEST DOLAŞIMI SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ

Üç ayaklı (kamu maliyesi + finans kesimi + sosyal) etkiyle birlikte sağlanacak milli gelir artışı, AB üyesi ülkelerdeki gelir seviyelerine ulaşılmasını beraberinde getirecektir.

Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğinin önündeki en önemli engellerden birisi ücret farklılığıdır. Bölge ülkelerindeki yüksek ücretler, Schengen Antlaşması'nın, emeğin AB sınırları içinde serbest dolaşımına izin vermesi sebebiyle, Türkiye'nin Birliğe kabulünü olanaksız kılmaktadır. Türkiye'deki ücret seviyesi, Almanya'daki seviyenin dokuzda biridir⁴⁸. Birliğe tam üyelikte Türkiye kaynaklı yaşanacak işgücü akımı, zaten yüksek olan işsizliğin daha da artmasına ve AB içindeki toplumsal tatmin ve siyasal uzlaşmanın bozulmasına yol açacaktır. Bu nedenle, Türkiye'de millî gelirin artışı ücretlerin yükselmesine neden olacak ve tam üyelik sonrasında AB'ne işgücü akımı riski azalacaktır.

5. TAMAMLAYICI ÖZEL EMEKLİLİK KURULUŞLARINA YÖNELİK OPTİMAL PAZARLAMA STRATEJİLERİ: BİR MODEL ÖNERİSİ

Pazara giriş ve tutunmada, öncelikle işletmelerin bir pazarlama stratejisini belirlemesi başarının en önemli koşuludur. Pazarlama stratejisinin belirlenmesinde, girilecek pazarın yapısını iyi tanıyıp temsili bir durum analizi yapmak gerekir.

Girilecek pazarın tanınmasına yönelik yapılacak durum analizinde, ülkenin genel konjonktürü, sektörel durum tespitinin değerlendirilmesi sonrasında belirlenen hedef kitlenin tercihlerinin, sunulacak ürünle uyuşup uyuşmadığının belirlenmesi aşamasına geçilir. Burada, pazara daha önce bir giriş yapılmış olması, pazar tutunmasında ilk başta riskin daha fazla olması sorununu ortaya çıkartacak ve rantabilite, daha önce satış yapılmamış pazarlara göre çok daha düşük olacaktır. Ancak, bütün bu olumsuzluklara karşı, pazarın tanınmış olması sebebiyle giriş ve tutunmanın başarı şansı çok daha yüksektir.

Daha önce satış yapılmamış pazarlarda, tutunma sonrası rantabilite çok daha yüksektir. Ayrıca ilk veya en azından ilkler sepetinde yer almanın doğal sonucu olarak pazarı genişletmek çok daha kolay olacaktır. Aynı zamanda da maliyeti düşük olacaktır. Sonuçta, oturmuş bir pazar olmadığından potansiyel hacme ulaşılan kadar genişleyebilecektir.

Genel olarak pazarlama stratejisini:

- Hedef kitle tespiti öncesi hazırlık dönemi,
- Hedef kitleyi tanıma,
- Pazara giriş
- Pazarda tutunma

⁴⁶ DİE, *İntihar İstatistikleri 1996, Ankara, 1998, s.7.*

⁴⁷ DİE, *Adalet İstatistikleri 1997, Ankara, 1998, s.5.*

⁴⁸ Zeki ERDUT, *Avrupa Topluluğu'na Tam Üyelik Bakımından Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Değerlendirilmesi, Kamu-Sen Yayını, Ankara, 1992, s.139.*

- Büyüme

şeklinde beş döneme ayırmak mümkündür.

Hedef kitle öncesi hazırlık döneminde, pazar ana hatlarıyla oluşmuş ve faaliyet alanının tespiti gerçekleştirilmiştir. Bu aşamadan sonra pazarlama stratejisinin esas dönemlerine geçilir.

Pazara giriş öncesi süreç ve giriş ise başarılı bir satışın kaderini belirleyecek iki önemli süreci oluşturur. Bu iki dönemi de esasen pazara giriş başlığı altında toplamak mümkündür. Aşağıdaki tabloda, pazara giriş sürecinin ayrıntılandırılmasına gidilmektedir.

**TABLO 4 :
TAMAMLAYICI ÖZEL EMEKLİLİK KURULUŞLARININ
PAZARA GİRİŞTE UYGULAMA STRATEJİLERİ**

1. AŞAMA	2. AŞAMA	3. AŞAMA	4. AŞAMA
HEDEF KİTLE SEÇİŞİ	HEDEF KİTLENİN HAZIRLANMASI	ÜRÜN PAKETİ SEÇİŞİ	ÜRÜN PAKETİNİN SUNULUŞU
1) Pazar Genişliğinin Yeterliliği	1) Sürekli Reklam	1) Portföy Seçenekleri 2) Portföy Yönetimine Katılım	1) Sürekli Reklam
2) Sendikalaşma Yoğunluğu	2) Söyleşiler	3) Yan Sigortalar	2) Promosyon 3) Yaygın Satış Hizmet Ağı
3) Firma Ölçeği	3) Sponsorluk	4) Kredi Olanakları	
4) Müşteri Profili		5) Sigortalı İşyerine Risk Sermayesi vb.	
		6) Tüketici Tercihini Yansıtıcı Anketler 7) Hedef Kitlenin Hazırlanması	

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, pazara giriş öncesinde ilk üç aşamanın tamamlanması gerekmektedir. Böylece hangi hedef kitleye hangi ürünün/ürün sepetinin hangi yöntemle pazarlanacağı tespit edilecek ve pazar, her yönüyle tanınmış olunacaktır. Dördüncü aşamadan itibaren ise pazara giriş aşamasına gelinecektir.

5.1. PAZARA GİRİŞ ÖNCESİ PAZARLAMA STRATEJİSİ

Hedef kitle seçimini içeren birinci aşamada önceden oluşmuş pazar alternatiflerinin kendi içerisinde alternatif maliyetlerinin karşılaştırılması esasına dayanır. Seçenekler netleşir ve hedef kitle tespit edilir.

İkinci aşamada ise belirlenen hedef kitlenin ürüne hazırlanmasının sağlanması amacı ön plana çıkar. Bu noktada temel sorun, yeni bir ürüne karşı müşteri direncini kırmaktır. Özel emeklilik kuruluşları açısından direnci kırmak çok daha güçtür. Çünkü öncelikle rakip bir sosyal güvenlik sistemi mevcuttur. Tamamlayıcı özellikte olma olanağı da mevcut ekonomik büyüklük sebebiyle sınırlanmaktadır. Ayrıca rekabet ortamı da kamu emeklilik kuruluşlarının (:Bağ-Kur + SSK + Emekli Sandığı) kanuni tekel olma özellikleri sebebiyle yoktur. Dolayısıyla potansiyel pazar hacmi önemli ölçüde daralmaktadır. Bu noktada bireysel yatırım alternatifleri (mevduat + döviz + gayrimenkul vb.) ve hayat sigortaları rakip konumundadırlar. Bu aşamada bir zorunluluk ve avantajla karşılaşmaktadır. Zorunluluk kısmını, bireysel yatırım alternatifleri içerisinde en yüksek reel gelir sağlama kabiliyeti oluşturmaktadır. Ancak bu kısa vadeli yatırım getirisinde mümkün değildir. Bu noktada hedef kitleyi, en karlı ve güvenli özel yatırım aracı olduğu konusunda ikna etmek gerekecektir. İkinci rakibi oluşturan hayat sigortacılığı ise, Türkiye’de yaygınlık kazanmadığından son derece geniş bir pazar bırakmaktadır. Bu ürünün tanıtımı üzerine yoğunlaşılmalı ve hedef kitle tercihlerinin kapsanması gerekmektedir.

Üçüncü aşamada hedef kitleye yönelik ürün paketi hazırlanmalı ve mevcut olanaklar içerisinde olabildiğince geniş ürün çeşitlendirmesine gidilmelidir. Emeklilik pazarında, AB üyesi ülkelerdeki gibi portföy seçimine katılım, ferdi kaza sigortası gibi yan sigorta hizmeti sunuşu, kredi olanağı sağlanması, işsizlik sigortası gibi yan ürün seçenekleri sunulmalıdır. Yasal zemin bu tür yan ürün sunuşuna olanak tanımaktadır. Özellikle işsizlik sigortası, günümüz şartlarında etkinliği artırıcı en önemli yan ürün konumundadır. Geri ödeme garantili ya da bireysel hesaptan eksiltmeli yöntemler, sigortalıya seçenek olarak sunulabilir ve yasal zemin, bu uygulamaya olanak tanımaktadır.

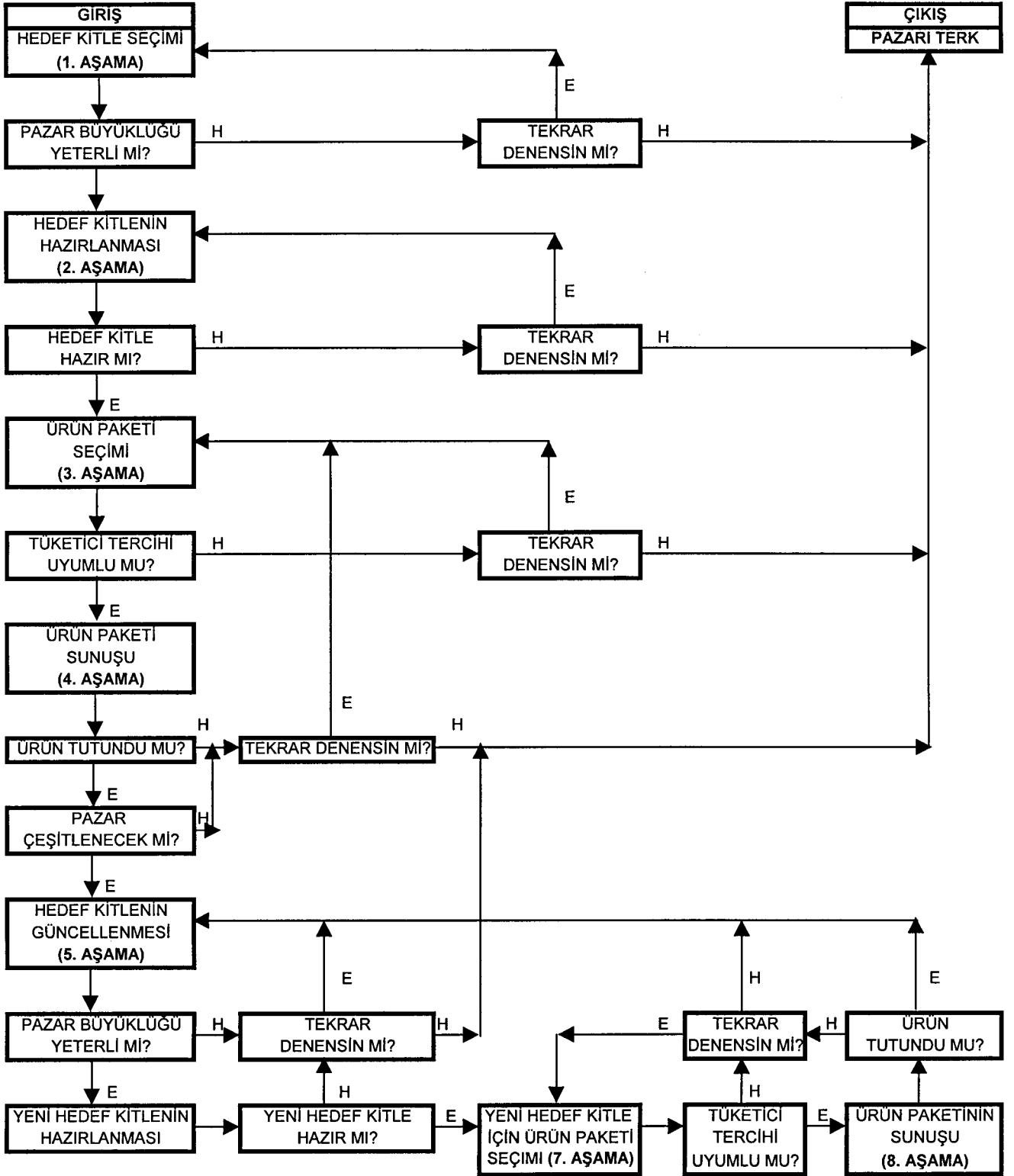
Daha sonra hedef kitlenin hazırlanmasında ikinci bölüme geçilerek çok daha geniş çaplı etkili reklam, söyleşi ve sponsorluk vasıtasıyla ürün tanıtımına girilmelidir.

Dördüncü aşamada, seçilen ürün paketinin sunulduğu gerçekleştirilmelidir. Sunuşta yine sürekli reklam, promosyonlar (kampanyalar) devam etmeli, satış sürecinde etkili yaygın satış ve hizmet ağı sunulmalıdır.

5.2. PAZARA GİRİŞ SONRASI PAZARLAMA STRATEJİSİ

Pazara giriş sonrası pazarlama stratejisinde çalışmada boyut kısıtlamasının zorunluluğu nedeniyle algoritmik bir gösterimle yetinilmektedir.

REASÜRÖR

6. HEDEF KİTLE SEÇİMİNDE İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Hedef kitle seçiminin yapılacağı ilk aşamada rasyonalite, pazara giriş aşamasını oluşturması açısından sonraki aşamalardan çok daha önemlidir.

Hedef kitle seçiminde öncelikle pazar olarak belirlenecek sektörün tercihinden başlanılmalıdır. Sektörlerin karşılaştırmasındaysa, ilk olarak milli gelir içerisindeki paydan, işgücünün sektörel dağılımından, sektörler itibarıyla yıllık büyümeden, sektörel bazda çalışan kişi başına gelir düzeyinden, sendikalaşma yoğunluğundan hareket edilebilir. İlk olarak sektörel bazda çalışan kişi başına düşen gelir seviyeleri karşılaştırılacaktır.

6.1. ÇALIŞAN BAŞINA GELİR SEVİYESİ DİNAMİKLİ SEKTÖREL DURUM ANALİZİ

Yapılacak kişi başına düşen gelir karşılaştırmasında, marjinal tasarruf eğiliminin gelir dilimlerine göre değişmesi sebebiyle yüksek gelir grubunu oluşturan sektörlerin seçilmesi önemlidir. Ayrıca, bu hesaplamalar yapılırken en azından 50-60 yıllık bir gelişimi de görmek, gelirin değişim eğilimini görerek geleceğe yönelik öngörüye sahip olmak açısından büyük önem taşır. Aşağıdaki tabloda 1927-95 yılları arasında üç ana sektörde çalışan başına gelir indeksi hesaplanmıştır.

Tablo'nun oluşturulmasında aşağıdaki formülasyon yapısından hareket edilmiştir.

$$\text{Çalışan başına Sektör Gelir İndeksi} = \frac{\text{GSYİH' dan Alınan Pay}}{\text{İstihdam İçindeki Pay}}$$

TABLO 5: SEKTÖRLERE GÖRE ÇALIŞAN BAŞINA GELİR İNDEKSİ				
1. DEVRE				
	<u>TARIM</u>	<u>SANAYİ</u>	<u>HİZMETLER</u>	
1927	51.8	180.0	366.4	100
1935	57.5	152.1	402.0	100
1945	51.6	139.7	393.5	100
2. DEVRE				
1950	53.6	172.3	562.5	100
1955	53.2	161.4	315.3	100
1960	54.3	153.8	296.0	100
3. DEVRE				
1962	38.5	141.8	350.1	100
1967	41.2	172.1	310.7	100
1972	31.6	175.9	293.0	100
4. DEVRE				
1980	38.8	130.6	252.9	100
1990	35.4	163.9	151.9	100
1995	31.6	173.3	152.0	100

Kaynak : (DİE verileri) Aktaranlar:

- Gülsen GÜMÜŞLÜ, "Türkiye Milli Gelirinde Yıllar ve Sektörler İtibarıyla Bireysel Değişme", *İ.Ü.İ.F.M. Ord. Prof. Dr. Ömer Celal SARÇ Armağanı*, Cilt:42, Sayı: 1-4, İstanbul, 1986, s.235.

- Türkel MİNİBAŞ, *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, Der Yayınları, İstanbul, 1992, s.118-119.

Nur SERTEL, *İstihdam ve Gelişme*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:3697/540, İstanbul, 1993, s.85

Yukarıdaki tablodan hareketle sektörleri dört alt dönemde incelemek mümkündür.

6.1.1. TARIM SEKTÖRÜ

Tarım sektöründe gelir düzeyi genellikle düşmüştür. Özellikle yardımcı aile efradının ağırlıklı olması ve düşük teknoloji kullanımıyla nüfus artışının tetiklediği yoğun emek ağırlıklı üretim tarzı, gelir seviyesinin uzun dönemde de artışının oldukça güç olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde ulusal gelir seviyesine erişimde nüfus baskısının diğer sektörlerle akışı ve ileri teknoloji kullanımına bağlı olmasından dolayı iyi pazar konumunda değildir.

6.1.2. SANAYİ SEKTÖRÜ

1927-95 baz alındığında stabil gelir yapısının mevcut olduğu görülmektedir. Bunun anlamıysa uzun dönemli reel gelir garantisinin mevcudiyetidir. Dolayısıyla sanayi sektörü, uzun dönemli projeksiyonlarda emeklilik şirketleri için gelir dinamikli pazar garantisi sağlamaktadır.

1980-95 dönemi baz alındığında 1980'lerdeki kriz döneminin beraberinde getirdiği düşük kapasite kullanım oranı dinamikli gelir kaybı veri kabul edildiğinde uzun vadede sağlanan reel gelir garantisinin orta vadede de desteklendiği görülmektedir. Dolayısıyla sanayi sektörü, orta vadede de emeklilik şirketleri için gelir dinamikli pazar garantisi sağlamaktadır.

6.1.3. HİZMETLER SEKTÖRÜ

Gerek 1927-1995 yılları arasındaki dönemi kapsayan uzun vadede ve gerekse de 1980-1995 yılları arasındaki dönemi kapsayan orta vadede hizmetler sektöründe elde edilen ağırlıklı gelir seviyesinde sürekli bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. 1980-1995 yıllarında bir tutunma var görünse de bu tutunmanın madencilik sektöründen kaynaklandığı gerçeği dikkate alındığında tamamlayıcı emeklilik şirketleri için hedef sektör konumunu sağlayamayacağı mevcut orta ve uzun vadeli projeksiyonlarda gelir dinamikli pazar garantisi sağlanamaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

6.1.4. GELİR DİNAMİKLİ OPTİMAL SEKTÖR SEÇİŞİ SONUCU

Yapılan durum analizi sonucunda, gerek gelir dinamikli pazar garantisi sağlama kabiliyeti açısından gerek görece yüksek gelir seviyesinin mevcut olması açısından sanayi sektöründe, tamamlayıcı özel emeklilik şirketleri için potansiyel gelir üretimiyle bağlı prim üretme kabiliyetinin diğer sektörlerle göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

6.1.5. HEDEF KİTLE SEÇİŞİNDE İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİREYSEL ALIM GÜCÜNDEN HAREKETLE AMPİRİK BİR UYGULAMA

Türkiye'de ölçek büyüklüğünün en yüksek olduğu sektör sanayi sektörüdür. Yapılan araştırmalar sonucunda 1980 yılı itibarıyla tarımsal işletmelerin yaklaşık %60'ının 50 dekardan küçük toprağa sahip olduğu hesaplanmıştır⁴⁹. Hizmetler sektöründe finans kesimiyle maden işletmeleri dışında küçük ölçekli üretim tarzının yaygın olduğu bilinmektedir. 1997 yılı sonu itibarıyla 154.864 çalışana

⁴⁹ Süheyla TEKELİ ve Nazan ERGÜN, *Girdi Fiyatlarının Bitkisel Dağılımı ve Bileşimi Üzerine Etkileri* (1982), Ankara, 1983, s.60.

sahip olan bankacılık kesimine⁵⁰ diğer finans kuruluşları ve maden işletmeleri eklendiğinde yine aynı yıl itibarıyla 8.4 milyona ulaşan hizmetler sektörü⁵¹ içerisinde %3'lük bir ağırlıkla karşılaşılmaktadır. Bunun anlamı, hizmet sektöründe çalışan nüfusun %90'ından fazlasının küçük ölçekli işletmelerde çalıştığıdır.

Sanayi sektörünün gelişim trendine bakıldığında da işletme ölçeğinin katlanarak büyüdüğü sonucuyla karşılaşılmaktadır. 1970-85 döneminde imalat sanayinde küçük ölçekli işletme sayısındaki artış %71 oranında artmışken, bu artış orta ve büyük ölçekli işletme sayısında %106'ya ulaşmıştır⁵². Üstelik bu artışın kriz ortamında sağlandığı dikkate alındığında artış potansiyeli bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Büyük ölçekli işletmelere yönelik hizmet pazarlamasının daha etkin olacağı bilinmektedir. Gerek grup sigortalamasında alt hedef kitle sayısının belirginleşmesi gerek pazarlama maliyetlerinin düşecek olması, sanayi sektörünün tamamlayıcı özel emeklilik şirketleri açısından en önemli pazar konumuna erişmesine ve birincil hedef kitle konumunda olmasına yol açmaktadır.

6.2. SENDİKALAŞMA YOĞUNLUĞU AÇISINDAN OPTİMAL SEKTÖR SEÇİŞİ

Tamamlayıcı özel emeklilik kuruluşlarının pazara giriş ve tutunma aşamalarında başarılı olmalarında, hedef kitlede sendikalaşma yoğunluğunun yüksek olması son derece önemlidir.

Potansiyel müşteri kitlesi adına tek bir organ mevcuttur. Böylece geniş bir kitleyi kapsamada, tek bir organın ikna edilmesi yeterli olacaktır. Tek organın bulunmasının sağlayıcı avantajları şöyle sıralamak mümkündür.

- Ulaşılabilecek birim sayısı azalacağından, pazarlama maliyetleri azalacaktır.
- Pazarlama maliyetlerindeki düşüş, sabit maliyetlerin azalmasına yol açacaktır.
- Sabit maliyetlerdeki düşüş, fiyatlama stratejisinde tamamlayıcı özel emeklilik şirketini güçlü kılacak, komisyonlarda daha rahat fiyat kırma olanağı oluşacaktır.
- Tutunma sonrasında, bireysel tasarruf hesaplarının kolay takibi ve otokontrol mekanizmasının tesisinin temini çok daha kolay sağlanabilecektir.

Türkiye'de sendikalaşma yoğunluğunun en yüksek olduğu sektör, sanayi sektörüdür. 1995 yılı verilerine göre sendikalaşma yoğunluğunun %80'in üzerinde olduğu işkolları ve sendikası aşağıda verilmektedir.

⁵⁰ Türkiye Bankalar Birliği, *Bankalarımız 1997*, Yayın No:205, İstanbul, Mayıs 1998

⁵¹ T.C. Maliye Bakanlığı, *1998 Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara, 1998, s.75.

⁵² Aktaran: Tamer MÜFTÜOĞLU, *Türkiye'de Küçük Orta Ölçekli İşletmeler*, Desen Ofset, Ankara, s.153.

TABLO 6:
SENDİKALAŞMA YOĞUNLUĞUNUN %80'İN ÜZERİNDE OLDUĞU
İŞKOLLARI VE SENDİKALI SAYISI (1995)

İŞKOLU	SENDİKALI SAYISI	SENDİKALAŞMA YOĞUNLUĞU (%)
ŞEKER	38.193	99.88
GENEL İŞ	280.940	99.69
TARIM VE ORMAN	133.200	99.32
BANKA VE SİGORTA	89.970	99.00
HABERLEŞME	38.412	98.09
MİLLİ SAVUNMA	36.042	97.39
GIDA SANAYİ	286.579	96.59
DOKUMA	375.129	93.10
ENERJİ	127.639	92.69
MADENCİLİK	112.736	89.73

Kaynak : T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri 1995, Ankara, 1995, s.94

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1.5 milyonu aşkın çalışan, sendikalaşma yoğunluğunun %80'in üzerinde olduğu işkollarında çalışmaktadır.

Daha önce imalat sanayi işkolları üzerine yaptığımız pazar genişliği analizinde uyguladığımız metodu buraya da uygulamak mümkündür. Genel olarak işleyiş mekanizmasının optimalitesine olanak veren sendikalaşma yoğunluğunun işkollarının tespiti sonrasında hedef kitlenin daraltılmasında gelir dinamikli kısıt oluşturulması seçilebilir.

20 milyonluk bir pazar içerisinde 1.5 milyonluk bir hedef kitlenin spesifikleştirilmesi ilk aşamada mümkün olmuştur. Madencilik, enerji, milli savunma ve haberleşme işkollarında görece yüksek çalışan başına ücret seviyesi sebebiyle ikinci bir hedef kitle spesifikleştirilmesi uygulamasına gidilebilir. Bu noktada hedef kitle, ortalama 300 bin kişiye inebilecektir. Bu da, pazara girişte büyük avantajı beraberinde getirecektir.

Yukarıdaki uygulamada 1997 yılı Haziran ayı itibarıyla imalat sanayindeki varolan ücret ve ücretli sayısı seviyesinden hareket edilerek hesaplama yapılmıştır.

Yapılan hesaplamada; birinci aşamada, imalat sanayindeki genel ücret ortalamasının üzerindeki işkolları potansiyel hedef kitle olarak seçilmiştir. Böylece potansiyel hedef işkolu sayısı, 29'dan 12'ye indirilmiştir.

Potansiyel hedef kitle konumundaki iş kollarında gerçekleşen ücretlerin ortalamadan sapan bölümü, potansiyel ek tasarruf hacmini oluşturmaktadır. Sonuçta, yüksek ücretin gerçekleştiği bu sektörlerde ekstra alım gücü vardır ve ek tasarrufta bulunma gücü buradan ileri gelmektedir. İkinci aşamada iş kollarındaki toplam potansiyel ek tasarruf hacmi hesaplanmıştır.

Üçüncü aşamada, hesaplanan potansiyel ek tasarruf hacmi, çalışan sayısına bölünerek kişi başına seviye bulunmuştur. Hesaplama sonucunda bu 12 iş kolunda (imalat sanayi genelinin yaklaşık %45'i) daha yüksek ücret alındığı bulunmuştur.

Dördüncü aşama hedef kitle getiri potansiyeli hesaplamaları gerçekleştirilmiştir. Bu hesaplamada iki yöntem seçilmiştir.

Birinci seçenekte 12 işkolu için ortalama kişi potansiyel ek tasarruf hacminin üzerindeki hedef kitle olarak seçilmiştir. Bu seçenekte, hedef kitle sayısı 82.065 olup, potansiyel ek tasarruf hacmi 6.747.315 birim ve kişi başına seviyede 82.22 birimdir. Böylece hedef kitleyi oluşturan hedef işkollarının sayısı 12'den 7'ye inmiş, buna karşılık kişi başına düşen potansiyel ek tasarruf 82.22 birime (0.82222 imalat sanayi ortalama ücreti) yükselmiştir.

İkinci seçenekte 12 işkolundan, en yüksek potansiyel ek tasarruf hacmine sahip 5 işkolu seçilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda kişi başına potansiyel ek tasarruf genişliği 0.5933 imalat sanayi ortalama ücret seviyesine çıkartılabilmektedir. Yaklaşık aynı seviyedeki getiri potansiyeli için %40 daha fazla kişiye hizmet götürme zorunluluğu ile karşılaşılmaktadır.

Birinci seçeneğin, pazarlama stratejisinde daha rantabl olduğu sonucuna varılmıştır.

Belirginliğin Artırılması:

Elde edilen sonuç, ham potansiyeli ifade etmektedir. Bu noktada işkollarında çalışanların ortalama yaşları, hayat sigortası sahibi olup olmadıkları konusunda işkolları içinde anket yapılması belirginliği artıracaktır. Şüphesiz, 50 yaşındaki işçi 20 yaşındakine göre, ya da hayat sigortası olan olmayana göre, tamamlayıcı özel emeklilik uygulamasına daha mesafeli dıracaktır.

6.3. HEDEF KİTLE SEÇİMİNDE ÇALIŞILAN ŞİRKETLERİN SERMAYE MÜLKİYETİ

Mülkiyet yapısı açısından öncelikli seçim kamu-özel mülkiyet ayrımıdır. Kamu işletmeleri, sigorta pazarlamasında karşı koyuş (direnc) açısından daha zayıf konumdadır. Bunun temel nedeni ise ürün pazarlamasında sadece tek tarafın ikna edilecek olmasıdır. Özel mülkiyetteki işletmelerde ikna edilecek taraf, hem işçi sendikasının hem de işverenin ikna zorunluluğu nedeniyle kamu kesimine göre daha güçtür. Özellikle işveren payını içeren sözleşmelerin kabul ettirilmesi daha güç olacaktır. Bu nedenle, kamu kesimine ait işletmelerin hedef kitle seçişinde üçüncü aşama olarak kabul edilmesi rasyonel olacaktır. Sonuçta sendikanın iknası sonrasında oluşturulacak lobiyle birlikte ürün pazarlaması gerçekleşecektir. Çünkü kamu kesiminde işletme yönetimi ilkeleri içerisinde siyasal ve sosyal kaygılar da yer almaktadır. Dolayısıyla fayda-maliyet analizinde fayda tanımının kapsamı genişlemektedir.

Rantabiliteyi artırma koşullarından fiyat artışı, işletme dışı faktörlere bağımlıdır. Maliyet düşüşünde de teknoloji kısa dönemde sabit kabul edildiğinden emeğin katma değer artışı ön plana çıkar. Bu noktada da verimlilik artışı en önemli unsur oluşturmaktadır. Verimliliğin artırılmasında ise emeklilik gibi ek sosyal haklar, motivasyonu sağlayıcı olarak son derece önemlidir. Bu nedenle işletmeye verimlilik artışı sağlama kabiliyeti üzerinden pazarlamaya gidilmelidir. Verimlilik sağlama kabiliyeti artışı için inşa edilecek bir pazarlama stratejisinin aynı zamanda oldukça zayıf yönleri de bulunacaktır. Verimlilik artışı, üretim artışı anlamını taşımaktadır. Bu noktada elde edilecek ek ürünün pazar talebinin olup olmadığı sorunuyla karşılaşılacaktır ki, ek ürünün aynı satış koşullarında elden çıkartılması olanaksızdır. Hiçbir ürünün sınırsız talebi yoktur.

Özel kesimde işveren dinamikli yaşanan bu yoğun problemlere karşılık kamu kesiminde bürokratik süreç dışında çok daha kolay pazarlama olanağı mevcut olup, tutunma daha düşük maliyetli ve daha kısa zamanda sağlanabilecektir. Çünkü kamu işletmelerinin karlılık dışında ve çoğu zaman daha ağırlıklı başka amaçları mevcuttur.

Kamu işletmelerinin yönetim amaçlarında siyasal ve sosyal nedenler de devreye girmektedir. Öncelikle işletmenin yönetim mekanizmasında gerek yerel gerek merkezi yönetimin önemli ölçüde ağırlığı mevcuttur. Özerk yönetimin kurumsallaştırılmadığı kamu işletmelerindeki bu olumsuz yapı, tamamlayıcı özel emeklilik kuruluşlarına önemli ölçüde avantaj sağlayacaktır. Zira, ikna edilmesi gereken en önemli organ işçi sendikaları olacaktır. Sendikanın iknası sonrasında siyasal amaçların ağırlığı nedeniyle işveren konumundaki işletme idaresi kayıtsız kalamayacak ve yoğun lobi faaliyeti sonrasında özel kesim işletmelerine göre çok daha kolay ikna edilebilecektir. Sendikaların idareyi iknası temeline oturtulacak pazarlama stratejisinin başarıyla uygulanmasında, idarenin sosyal ilkeleri de amaç olarak aldığı gerçeği vurgulanabilecek ve böylece görünür sebep konumuna getirilecek gelir dağılımı adaleti, dinamikli sosyal güvenlik haklarının iyileştirilmesine yönelik söylemlerle belirlenen hedef kitleye ulaşılması sağlanacaktır.

Görüldüğü gibi, tamamlayıcı özel emeklilik sisteminin yaygınlaşmasında, özel emeklilik kuruluşlarına son derece önemli görevler düşmektedir. Sistemin zorunluluk esasına dayanmaması, tamamlayıcı özel emeklilik kuruluşlarının pazara giriş, tutunma ve büyüme aşamalarını, belirleyecekleri stratejilere bağımlı kılmaktadır. Etkin bir pazarlama stratejisinin kurulmadığı sistemde, başarı şansı bulunmamaktadır. Sonuçta, oluşturulacak etkin pazarlama stratejisi, tamamlayıcı özel emeklilik kuruluşlarını hayat sigortası işletmelerinden ayıran en önemli ayrıçtır. Bu nedenle, bireysel pazarlamaya yönelik yerine kurumsal pazarlamanın seçilmesi ve bu noktada da yaptığımız örnek uygulamadaki gibi belirlenecek kriterlere en yoğun uyum sağlayan hedef kitleyle pazara girişin yapılması, pazar tutunmasında etkinliği ve ulusal kapsama ulaşılana kadar sürecek bir büyüme trendinin sağlanmasını beraberinde getirecektir.

M.A. Murat ÇİFTÇİ
Mali İktisat Bilim Dalı
Proje Asistanı, M.Ü.

KAYNAKLAR

- Tekin AKGEYİK, "Teorik Esasları ile Sendika Siyaset İlişkisi", *İ.Ü.İ.F.M. Sabahattin Zaim Armağanı*, Yıl:1996, Cilt:1-4, İstanbul, 1996.
- Yusuf ALPER, "Yeni Bir Yüzyıla GİRerken Yeniden Yapılanmanın Eşiğindeki Sosyal Güvenlik", s.10-23, Çimento İşveren, Cilt:13, Sayı:2, Mart 1999, Ankara,1999.
- Mikail ALTAN ve İsmail ASLANLAR, "Sosyal Güvenlik Kuruluşlarımızın Özel Sigorta Şirketleriyle Entegrasyonu Temelinde Bir Özelleştirme Modeli", *Reasürör*, Sayı:42, Ekim 2001, İstanbul, 2001.
- Tülay ARIN, "Devlet Hizmetlerinde Etkinlik", *M.A.M.K. Prof.Dr. Bedii Feyzioğlu Armağanı*, 35. Seri, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:3694/542/77, İstanbul, 1993.
- Alper AYDIN, *İmalat Sanayi ve Alt Kollarında Verimlilik, Üretim, İstihdam, Ücret ve İşçi Saat Göstergeleri*, MPM, Ankara, 1998
- Capital, Infocard, Mayıs 2000.
- Ernest BEAZLEY, "ARMCO, Çelik İşletmesindeki Grevden Ötürü İflas Yoluna Gidebileceğini Söylüyor", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 39.Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:3731/543, İstanbul, 1993.
- Murat ÇİFTÇİ, *Ampirik Bulgular Işığında Sosyal Devlet Kavramının Sosyo-Ekonomik Analizi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 4206/567, İstanbul,1999.
- Murat ÇİFTÇİ, *Empirical Analysis of the Social State Concept*, (Eng. Translate: Aktuğ ALTINTAŞ), İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 4204/565, İstanbul, 1999.
- Murat ÇİFTÇİ, "AB Emeklilik Fonlarının Yatırım Portföylerinin Global Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi ve Türkiye'ye Yönelik Alternatif Model Önerisi", *Reasürör*, Sayı:33, Temmuz 1999, İstanbul, 1999.
- Nusret EKİN, *Endüstri İlişkileri*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:2549/434, İstanbul,1979.
- DİE, *İntihar İstatistikleri* 1996, Ankara,1998.
- DİE, *Adalet İstatistikleri* 1997, Ankara, 1998.
- Peter F. DRUCKER, *Yeni Gerçekler*, 2.Baskı, (Çev:Birtane KARNAKÇI), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.
- Zeki ERDUT, *Avrupa Topluluğu'na Tam Üyelik Bakımından Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Değerlendirilmesi*, Kamu-Sen Yayını, Ankara, 1992.
- Çağatay ERGENEKON, "Özel Emeklilik Kurumları Karşısında Hayat Sigortacılığının Rekabet Gücünün Artırılmasına Yönelik Tedbirler", *Reasürör*, Sayı:27, Ocak 1998, İstanbul, 1998
- Çağatay ERGENEKON, "Sosyal Güvenlik Sistemleri Bağlamında Özel Emeklilik Uygulamaları:Türkiye'deki Gelişme Global Perspektifte Bir Bakış", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1998*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1998.
- Gürbüz ERSAN, "Türkiye'de Sosyal Sigortaların Doğuşu ve Gelişmesi", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 25. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No. 1934/331, İstanbul, 1974.
- H.Mahir FİSUNOĞLU, "Emeklilik Ekonomisi: Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemleri; Özel Hayat Sigortacılığının Sistem İçerisindeki Konumu", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1998*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1998.
- Robert J.FLANAGAN, "Sendikacılık ve Pazarlık Ekonomisi", (Çev:Yusuf BALCI),*İ.Ü.İ.F.M. Sabahattin Zaim Armağanı*, Yıl:1996, Cilt:1-4, İstanbul, 1996.
- Gülsen GÜMÜŞLÜ, "Türkiye Milli Gelirinde Yıllar ve Sektörler İtibarıyla Bireysel Değişme", *İ.Ü.İ.F.M. Ord. Prof. Dr. Ömer Celal SARÇ Armağanı*, Cilt:42, Sayı: 1-4, İstanbul, 1986, s.235.
- Can Fuat GÜRLESEL, Kerem ALKİN ve Sadi UZUNOĞLU, *Avrupa Sermaye Piyasaları Bütünleşme ve Türk Sermaye Piyasası*, İMKB Yayını, Yayın No: 10, İstanbul, 1997.
- Özlem IŞIK, "Emeklilik Fonlarına İlişkin Avrupa Birliği Sigorta Sektöründeki Uygulamalar ve Türkiye İçin Model Önerisi", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1999*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1999.
- İKV, *Tek Pazardan Ekonomik ve Parasal Birliğe AB'nin Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları*, İstanbul, Ağustos 1995
- Türkel MİNİBAŞ, *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, Der Yayınları, İstanbul, 1992.
- Richard A.MUSGRAVE, *Kamu Maliyesi Teorisi II*, (Çev:Orhan ŞENER), M.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, Yayın No:452/380, İstanbul,1987.

- Naci Birol MUTER ve Ramazan GÖKBUNAR, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Makro Sorunları ve Çözüm Önerileri", *M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi Özel Sayı Prof. Dr. Halil NADAROĞLU'na Armağan*, Yıl:1998, Cilt:14, Sayı:1, İstanbul, 1998.
- Tamer MÜFTÜOĞLU, *Türkiye'de Küçük Orta Ölçekli İşletmeler*, Desen Ofset, Ankara.
- OECD, *National Accounts of OECD Countries, Volume II*.
- OECD Observer, *OECD in Figures (1999 Edition)*, Publication No:217/218, July 1999.
- OECD Observer, *OECD in Figures (2001 Edition)*, May 2001.
- Yıldırım Beyazıt ÖNAL, "Sosyal Güvenlik Bağlamında Özel Emeklilik Fonları Avrupa Birliği Ülkeleri, Diğer Ülke Uygulamaları ve Türkiye için Bir Özel Emeklilik Fonu Model Önerisi", *Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1999*, Milli Reasürans T.A.Ş. Yayını, İstanbul, 1999.
- Türkan ÖNCEL, *Parafiskal Yükümlülükler*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 3115/494, İstanbul, 1983.
- Hüseyin ÖZDEMİR, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul,2001.
- Nur SERTEL, *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No. 3856/547, İstanbul, 1994.
- Nur SERTEL, *İstihdam ve Gelişme*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No:3697/540, İstanbul, 1993.
- Recep SEYMEN, "Strike is Good For Labor Unions", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 41. ve 42. Kitaplar, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 4074/558, İstanbul, 1998.
- Recep SEYMEN, "Transformation of Industrial Relations and Case of USA", İ.Ü. İ.F.M. *Sabahattin Zaim Armağanı*, Yıl:1996, Cilt:1-4, İstanbul, 1996.
- Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, 2.baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Çalışma Hayatı İstatistikleri 1995*, Ankara, 1995, s.94
- T.C. Gelirler Genel Müdürlüğü, *OECD Ülkeleriyle Karşılaştırmalar*, Ankara, Aralık 1991.
- T.C. Maliye Bakanlığı, *1998 Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara,1998.
- Süheyla TEKELİ ve Nazan ERGÜN, *Girdi Fiyatlarının Bitkisel Dağılımı ve Bileşimi Üzerine Etkileri (1982)*, Ankara, 1983.
- TİSK, *100 Soruda Maastricht Antlaşması*, İstanbul, 1992.
- Orhan TUNA ve Nevzat YALÇINTAŞ, *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Türkiye Bankalar Birliği, *Bankalarımız 1997*, Yayın No:205, İstanbul, Mayıs 1998
- Ahmet ULUSOY, "İsveç Özel Sosyal Güvenlik Modelinden Çıkabilecek Dersler", *Reasürör*, Sayı:40, Nisan 2001, İstanbul, 2001.
- United Nations, *1999 Demographic Yearbook*, New York, 2001.
- Mustafa USLU, "Kültürel Açından Ahiliğin Sosyal Dinamikleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:70, İstanbul, Kasım 1992.
- Yüksel ÜLKEN, "Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar-Eylemler-Olaylar", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Sarç Armağanı, Cilt:42, Sayı:1-4, İstanbul, 1986.
- Turan YAZGAN, *Sosyal Sigorta*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 2360/402, İstanbul,1997.
- Turan YAZGAN, *Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 2116/364, İstanbul, 1975.
- Dilek YILMAZCAN, *Avrupa Topluluğu Bütçe Politikası*, İstanbul, 1999.
- Dilek YILMAZCAN, "Sanayileşmiş Ülkelerde Devletin Büyümesi, Kamu Açıkları ve Devlet Borçlanması", *Vergi Sorunları*, Sayı:109, İstanbul, 1997.

Sigorta Sözleşmelerinde Genom Analizlerinin Kullanılması ve Ortaya Çıkan Hukukî Sorunlar

GİRİŞ

İnsanoğlu doğar doğmaz araştırma ve öğrenme gayretine girer. İnsan için sır, aşılmazlık, bilinmezlik kavramları son derece çekici ve baş döndürücüdür. Bilim, hem uzayın derinliklerine hem de insanın kendi içine doğru araştırmalarını sürdürmekte ve her gün kendisi için kapalı olan sır kapılarını aralamaktadır. Dışındaki dünya kadar kendi beden ve ruh dünyasına da eğilen insanoğlu, yeni dünyaların kapılarını aralamaktadır¹.

1990 yılında başlayan gen araştırmaları ile birlikte kendini tanımada insanlık, büyük bir adım daha atmış bulunmaktadır. O kadar ki, projeyi dönemin ABD Devlet Başkanı Bill Clinton Beyaz Saray'da düzenlenen basın açıklamasında "Tanrının yaşamı yarattığı dili öğreniyoruz" cümleleri ile tanıtmıştır².

¹ Bu noktada büyük divan şairi Şeyh Galib'in ifadesi hatırlanmalıdır:

„Hoşça bak zatına ki zübde-i alemsin sen“ (Kendine iyi bak, zira sen alemin çekirdeğisin).

² Bkz. „Tanrı'nın dilini öğrendik“, Hürriyet Gazetesi 27 Haziran 2000;

Çalışma, gen araştırmalarının veya genom analizlerinin sigorta hukuku açısından kullanılabilirliği üzerine yapılmıştır. Genom araştırmalarının hukuki incelemesi yapılırken her ne kadar çalışmanın ağırlık noktası sigorta ise de Anayasa Hukuku, Özgürlükler Hukuku gibi diğer hukuk branşları açısından da konunun ele alınması gerekmektedir. Zira hali hazırdaki değişik kanunların sigorta hükümleri konuyu doğrudan düzenlememektedir. Çalışmanın ele alınmasında bir başka temel etken de konunun doğrudan insan ve insanî değerleri ilgilendirmesidir.

Sorun, karşılaştırmalı hukuk açısından genel olarak ele alınmıştır. Türk hukuku bakımından yapılan incelemede ise iki sorun etraflı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır. Bunlardan ilki, sigorta sözleşmesinin yapılmasının ilk şartı olarak sigortacı tarafından bir genom analizi kullanılıp kullanılmayacağı, ikincisi ise daha önce yaptırılan bir genom analizinin sigorta sözleşmesinin

tesisi aşamasında beyan edilmesinin gerekip gerekmediğidir.

I. GENOM ARAŞTIRMALARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Genom Analizi Nedir?

Gen teknolojisi, her canlının genetik bilgilerini taşıyan DNA'ların analiz edilmesi, sıralarının değiştirilmesi ve bunlar üzerindeki araştırmaları ifade etmektedir³.

Canlı hücre içindeki bütün bilgilere ait genlerin toplamı genom olarak adlandırılmaktadır. Genom projesi ise bu hücre içindeki bir alfabenin nükleotid adı verilen ve üç milyar kadar olduğu tahmin edilen birimlerin dizilişindeki manaların çözülmesini hedeflemektedir. Bu proje, 16 kurumdan 1.100 insanın aktif olarak çalıştığı uluslararası bir konsorsiyum tarafından yürütülmektedir. Hem devlet hem de özel kuruluşlar tarafından

³ Michael SCHRÖDER: „Gentechnologie, Chancen und Risiken-eine Besprechung“, MDR (Monatschrift für Deutsches Recht) 1986, s. 720.

finanse edilen bu projede şimdiye kadar insan gen haritasının % 85'inin doğru bir şekilde sıralanması başarılmıştır⁴. Genetik kodun tamamlanması, uzmanlara göre yakın bir zamanda gerçekleşecektir⁵.

B. Gen Teknolojisinin Sunduğu Bazı Olanaklar

Günümüzde genetik bilim ve teknolojisi insan yaşamına olumlu imkanlar sunmaktadır. Bu imkanlar insan için, bedensel hastalıklara, özürlülere çare olabilecek buluşlar, hangi hastalıklara yatkın olunduğunun önceden belirlenmesi, doğum öncesi olası hastalıklara müdahale etmek, alkolizm ve uyuşturucu madde bağımlılıklarının tedavisi olarak sıralanabilir. Gen teknolojisinin in-

⁴ Teknik ayrıntılar için bkz. Arif SARSILMAZ: „Çeşitli Yönleriyle İnsan Genom Projesi“, www.sizinti.com.tr/konular/01/haziran/genom.html; „Gen Haritası“, www.genetikbilimi.com/genbilim/genharitasi.htm; bu yazıda ayrıca Walter GILBERT'in proje hakkında şu ilginç sözleri nakledilmektedir: „İnsan olmanın ne anlama geldiği böylece anlaşılacak“.

⁵ Prof. Dr. Beyazıt ÇIRAKOĞLU ise araştırmaların sonuçlanması için daha uzun bir süre, 20-25 yıllık bir zaman dilimi öngörmektedir (bkz. NTV Sağlık Raporu, „Tele Tıp ve İnsan Projesi“, 2.1.2001, www.ntvmsnbc.com/news/127772.asp); buna karşın Prof. Dr. Arif SARSILMAZ ise bu projenin üç yıl içinde tamamlanacağını bildirmektedir (bkz. SARSILMAZ, www.sizinti.com.tr/konular/01/haziran/genom.html).

sana doğrudan sunduğu bu imkanlar yanında gen teknolojisi ile daha verimli tohumların elde edilmesi, hayvancılığın geliştirilmesi, her tür iklime dayanıklı bitki örtüsünün yetiştirilmesi gibi faydalar da sıralanabilir⁶.

C. Gen Teknolojisi Hakkında Kaygılar

Bu alanda beklenen tehlikeler şu şekilde sıralanabilir⁷:

a. Bu alanın bilgisine yeterince sahip olamamaktan,

b. Sahip olunan bilginin bilinemeyen sonuçlarından,

c. Bu bilgiyi kullanacak güce sahip olamamaktan, ya da başkaları tarafından kullanılmaktan,

d. Bilgimiz ile onu hayata uygulayacak teknolojiden mahrum olmaktan,

e. Bilginin insanlığa ve değerlerine karşı kötüye kullanıma olasılığından,

⁶ Bu konuda bkz. Ahmet İNAM, s. 53. Gen araştırmalarının kronolojik bir sıralaması için bkz. Talin SUCUYAN: „Terfi ve İşten Çıkarmada Genetik Test“, 30.03.2001, www.bianet.org/diger/arastirma1457.htm.

⁷ Bu konuda bkz. Andreas SPICKHOFF: „Medizin und Recht zu Beginn des neuen Jahrhunderts, Die Entwicklung des Medizinrechts 2000/2001“, NJW (Neue Juristische Wochenschrift) 2001, s. 1766; Bu konuda ilginç bir haber için bkz. Yabancı Basından Haberler: „Gen Teknolojisi“, Reasürör, Ekim 2000, s. 52 vd.

f. Gen teknolojisine sahip olup, bunu bir pazar olarak gören, kendi çıkarları doğrultusunda, bu teknolojiden haksız çıkar elde etmek isteyen güçlerin harekete geçebileceği kaygısından,

g. Gen teknolojisi ile dünyayı ele geçirmeye çalışan „şeytani“ etkinliklerin gerçekleşmesi olasılığından,

h. İnsan türünü geliştirme amacıyla diğer varlıklarla birleştirmeden dolayı ortaya çıkabilecek „ucube“ varlıklar ve „hilkat garibeleri“nden korkulmaktadır⁸.

D. Genom Analizlerinin Kullanım Alanları

Genom analizlerinin kullanılacağı alanların elbette başında tıp bilimi gelmektedir. Araştırmaların ilk amacı zaten kişilerin gen analizlerinin yapılarak, hastalıkları çok erken hatta doğum ve hamilelik öncesi teşhis ve tedavi etmektir. Bunun yanında kişinin salgın hastalıklara karşı direncinin artırılmasında, kötü alışkanlıklarının yok edilmesinde de kullanılabilir. Tıbbi tedavi ve araştırmaların yanında genom analizlerinin bir çok alanda kullanılabilmesi mümkündür. Genom analizleri İş Hukuku'ndan Ceza Hukuku'na, Sigorta Hukuku'ndan İspat Hukuku'na kadar sosyal bilimlerde de bir çok kullanım alanına sahiptir.

⁸ İNAM, s. 53, 54.

Bunlara iş ve işveren ilişkilerinin tesis edilmesi ve devamında kullanılması ile sigorta sözleşmelerinin tesisi ve primlerin belirlenmesi örnek olarak verilebilir.

1. İş İlişkilerinde

Genom analizleri, iş ilişkilerinde ilk defa ABD'de siyah ırktan işçiler için kullanılmıştır. 1970-1980 yılları arasında siyah ırkın bazı kimyasal maddelere aşırı tepki verdiği ve düşük basınçlarda solunum problemleri bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Amerikan ordusunda bazı kişilerin, Hava Savunma Akademisi'ne girmelerine izin verilmemiştir. Bir kısmı da her ne kadar hava şartları Amerika ile uyum göstermese de Meksika'nın yüksek basınçlı ortamına Olimpiyat Oyunları için gönderilmiştir⁹. Başlangıçta bu analizler, işçi sağlığı, iş güvenliği ve araştırma amaçlı olarak yapılmakta idi.

Almanya'da şimdiye kadar genom analizlerinin sık kullanılmadığı görülmekle birlikte, Bayer Leverkusen'de bir işletme iş hekimlerinin gen testleri ile meşgul olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Federal Sağlık Dairesinin Işın Hijyeni Enstitüsü'nün ışınlara maruz kalan kimselerin kromozomları üzerinde araştırmalar yaptığı

bilinmektedir. Almanya'da çalışan yabancı işçiler üzerinde yapılan araştırmalar da onların Akdeniz Anemisi hastalığına yakalanma risklerini ortaya koymaktadır. Fakat şimdiye kadar yapılan bu araştırmaların hukuki temeli, işçi için mevcut tehlikelerin önlenmesini öngören İş Güvenliği Tüzüğü (Arbeitsschutzverordnung)'ne dayanmakta idi¹⁰.

Zaman içinde gen araştırmaları kişilerin günlük iş hayatlarının kaderini belirlemede kullanılmaya başlanmıştır. Kişilerin işten çıkmasında ve terfilerinde, genom analizlerinin kullanıldığına rastlanılmaktadır¹¹.

Bu duruma çarpıcı bir örnek verilebilir: ABD'de Terri Seargent adlı bir kadın, yapılan testler sonucu genetik bir rahatsızlığı bulunduğu anlaşılınca işten çıkarılmıştır. Kuzey Carolina eyaletinde yaşayan Terri Seargent, genetik yapısının incelenmesi sonucu solunum yolu hastalıklarına eğilimli olduğu anlaşılınca iş hayatı sona erdi. North Carolina Sigorta Şirketi'nde görev yapan ve başarılı bir mesleki ka-

riyere sahip bulunan Seargent, "özürlü" olduğuna karar verilerek işten çıkarılmıştır. Genom analizleri, sadece Bayan Seargent'in işini kaybetmesine yol açmadı. Sigorta şirketi, hastalığı dolayısıyla kendisinden sigorta primlerini yükseltmesini isterken, 23 yaşındaki oğlunu da sigortalamaya yanaşmadılar. Olay, Equal Employment Opportunity Commission'ın (Eşit İş Olanakları Komisyonu) Seargent'in davasını mahkemeye arz edeceğini açıklaması ile hukuki bir sürece de girmiş oldu¹².

İngiltere'de, sigortacıların sigorta kapsamına almadan önce müşterilerinden genetik tarama istemesini yasaklayan bir İş Kanunu çıkarıldı¹³.

Bu noktada genom analizi İş Hukuku'nda da tartışılmaya değer sorunları ortaya çıkarmıştır. Bir işverenin iş akdinin yapılmasından önce işçi adayından genom analizi isteyip isteyemeyeceği ve işçinin genom analizlerinin sonuçlarını işverene bildirmeye zorunlu tutulup tutulmayacağı gibi konular bir düzenlemeye kavuşturulmalıdır¹⁴.

¹⁰ SIMON, s. 9.

¹¹ SUCUYAN'ın naklettiği araştırma sonuçlarına göre bu oran ABD'de orta ve küçük ölçekli şirketlerin % 30'u terfi ve işten çıkarmalarda gen testlerinden yararlanmaktadır (bkz. Talin SUCUYAN: „Terfi ve İşten Çıkarmada Genetik Test“, 30.03.2001, www.bianet.org/diger/arastirma1457.htm).

¹² M. Yaşar DURUKAN: „Abi sen defolu çıktın, sigorta yapmıyoruz!“, Aksiyon Dergisi, Ekim 2001, Sayı 357 (www.aksiyon.com/2001/357).

¹³ DURUKAN, Aksiyon Dergisi, Ekim 2001.

¹⁴ Michael SCHWEITZER/Martin SELMAYR/Hans-Georg KAMANN/Sabine AHLERS: „Gutachten Gesetzgebungskompetenzen der

⁹ Jürgen SIMON: „Genomanalyse-Anwendungsmöglichkeiten und rechtlicher Regelungsbedarf“, MDR 1991, s. 8.

Alman Federal Meclis Soruşturma Komisyonu tarafından gelecekte iş ilişkilerinde genom analizinin bazı hallerde yapılabilmesi öngörülmüştür:

1. Genetik yapının korunması ki belirli iş konuları için özel yeteneklerin şart kılındığı hallerde,

2. Münferit olaylarda iş konuları dolayısıyla ortaya çıkan zararlarda genetik nedenlerin ispat edilmesi halinde,

3. Sonradan baş gösterecek hastalıklardan genetik yapının korunması gereken hallerde¹⁵.

2. Sigorta İlişkilerinde

Sigorta endüstrisinin, sigorta ettiren hakkında bu tür irsiyet bilgilerini elde etmede bir takım çıkarları bulunmaktadır. Genetik hastalıkların tespit edilebilmesini mümkün kılan gen analizleri öncelikle hayat ve hastalık sigortaları için olduğu kadar kaza sigortaları için de önem taşımaktadır. Gen analizleri rizikonun olduğu alanlarda riziko tahlil ve kontrol imkanı da sunmaktadır¹⁶.

Sigortacı, sözleşme yapma özgürlüğü çerçevesinde, sigorta sözleşmesi yapmanın ön

şartı olarak gen analizini ileri sürebilir. Fakat şimdiye kadar Alman sigorta pratiğinde bu şekilde bir uygulama tespit edilemediği halde, böyle bir davranış biçimi asla bir teorik yapıda da değildir. Sigorta sektörü şimdiden buna uygun istekleri açıklamaktadır. Bundan bağımsız olarak sigorta alanındaki gen analizleri başka bir şekilde de problem olabilir. Sigorta teminatını veren sigorta şirketi, sigorta ettiren veya riziko şahsının genetik araştırmaya izin vermesini ve araştırmanın sonuçlarını açıklamasını mecbur kılabilir. Bu hallerde, şayet böyle bir testin yapılması için gerçek bir zorlama mevcutsa, bunu yasaklayan kanuni bir hüküm olsa da sigorta alanında kapalı kapılar arkasında gen analizleri uygulanabilir¹⁷.

II. GENOM ARAŞTIRMALARI VE SİGORTA HUKUKU'NDA SORUNLARA BAKIŞ

"İnsan Genom Projesi" çalışmalarını sırasında, hastalıklara yatkınlık taraması gibi genetik testlerden kimilerinin başkalarına göre "daha fazla" yararlanacağından korkuluyordu. Bunun nedenlerinden biri, genetik testlerin sonuçlarını merak edenlerin yalnızca hastalar ve doktorlar olmayacak olmasıydı. Sağlık, hayat ve kaza sigortası branşında çalışan si-

gortacılar, bazı ülkelerde gen analizlerine göre sigorta sözleşmesi yapmaya başlayınca kaygılar da haklılık kazandı.

Bugün İngiltere ve Amerika'da bazı sigorta şirketleri, müşterilerinin hastalık ve ölüm riskini saptamak için gen testi yaptırmaktadırlar. Genom analizleri sonunda, **hayat, sağlık, trafik ve hatta seyahat sigortası** yaptıracakların, genetik yapılarının "riskli" görülmesi halinde ya hiç sigorta sözleşmesi yapılmamakta veya çok yüksek primlerle sigorta koruması sağlanmaktadır.

İnsan hakları örgütleri ve tüketici koruma kuruluşları, sigorta şirketlerinin "kara listeler" oluşturacağına ve "arızalı" sayılıp yüksek prim ödemeye mahkum edilen bir "alt sınıf" oluşturulacağına dikkat çekmektedirler.

Korkuların başında genom analizleri ile sigorta edilmeyecek bir sınıfın ortaya çıkması gelmektedir. Bu durum, sigorta kurumunun felsefesi ile çelişmektedir. Zira sigorta, sadece risk değeri düşük sigortalılara değil, rizikonun olabildiğince tabana yayılması anlayışına dayanmaktadır¹⁸.

İngiltere'de, sigortacıların sigorta kapsamına almadan önce müşterilerinden genetik tarama istemesini yasaklayan bir İş Kanunu çıkarıldı. Ancak, sigortacıların genellikle müş-

Europäischen Gemeinschaft im Bereich Humangenetik und Fortplantungsmedizin, www.uni-passau.de/cep/links/Daten/Humangenetik.pdf, s.10

¹⁵ SIMON, s. 9.

¹⁶ Peter PRAEVE: „Das Recht des Versicherungsnehmers auf genetische informationelle Selbstbestimmung“, MDR 1992, s. 279.

¹⁷ PRAEVE, s. 279.

¹⁸ Geniş açıklamalar için bkz. Rayegan KENDER: „Türkiye’de Hususi Sigorta Hukuku“, İstanbul 2001, s. 1-5.

terilerinden bu tür taramalardan geçmelerini istedikleri bilinmektedir. Hollanda gibi ülkelerde de bu uygulamanın yasak olduğu; ancak yakın bir zamanda gerçekleştirilen bir araştırmada, şirketlerin bu konudaki yasaya uymadığı ortaya çıkmıştır. Sağlık hizmetlerinin maliyetinin tümünün sigorta şirketleri tarafından karşılandığı ülkelerde bu korkunun daha da fazla olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Dünyada bunlar olurken Türk sigorta sisteminde neler yapılmaktadır? Aslına bakılırsa Türkiye'de genetik çalışmalar, Avrupa ve Amerika seviyesinde olmadığı için sigorta şirketlerinin de bu alanda çalışmaları bulunmamaktadır. Fakat yakın zamanda kullanılabilir olası da göz ardı edilmemelidir.

Türkiye'de bugün güvenlik birimlerince oluşturulan DNA bankaları vardır. Buralarda ne kadar kişinin DNA örneği bulunduğu bilinmemektedir. Güvenlik birimlerinin dışında da rahatlıkla çeşitli amaçlar doğrultusunda kurulmuş olan gen bankalarının bulunma ihtimali de yüksektir. Yasa ve kayıt olmadığı için tüm bu bilgilerin karaborsaya düşme riskinin yüksek olduğu belirtilmelidir. Sigorta şirketlerinin de genom analizleri doğrultusunda çalışma yapmaları da mümkündür.

Bu arada, Genom Projesi'ndeki her yeni gelişme, sigortacıların kullanabileceği bilgi-

lerdir. Genom Projesi sayesinde, bir biyoçipin üzerine kayıtlı bilgilerden, ileri yaşlarda prostat kanserine, Alzheimer'a yakalanıp yakalanmayacağı-mız, hastalık tipine göre vücudumuzun hangi ilaca cevap vereceği öğrenilebilmektedir. Bilim adamlarının hastalıklarda hangi genin devreye girdiğini bildiği zaman, bu genlere müdahale edilerek tedavi olacağı artacak veya önlem alınması sağlanabilecektir. Sağlıklı, belli hastalıklara yakalanmayan insanlardan oluşan toplumlar oluşturulabilecektir¹⁹. Elde edilen bu bilgilerin ve verilerin sigortacılar tarafından kullanılabilmesi mümkündür. Zira, sigorta ettikleri topluluğun, tedavisi pahalı hastalıklara yakalanmayacaklarını bilmek "hasarsız" ve "masrafsız" müşteri anlamına gelmektedir. Sağlıklı insanlardan oluşan bir müşteri portföyünü hangi şirket reddedebilir ki?

Bir insanın genom analizlerinin yapılmasında ortaya çıkan sorunlar gibi toplumların gen analizlerinin çıkarılmasında da bir takım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin belirli bir insan soyundan gelenlerin, hastalık risk tahlili, sigorta sözleşmelerinde prim riziko dengesini doğal olarak

engelleyecektir²⁰.

Genom analizlerinde ortaya çıkan sonucun da ayrıca değerlendirilmesi ve farklılığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Genom analizlerinde, genlere bağlı olarak tedavi edilebilir ve tedavi edilemez hastalıklar bulunabilmektedir²¹. Normal olarak bir kişinin genom analizi sonucu hastalığını tedavi ettirmesi beklenir. Hukuk düzeninin genel olarak kullandığı ölçüt olan normal ve makul bir insanın genom analizi yaptırmasının sebebi, ileride oluşması muhtemel bir hastalığının teşhis ve tedavi edilebimesidir. Ancak, bu durumda dahi sigorta türleri bakımından farklılıkların ortaya konulması gerekmektedir. Zira, tedavi edilebilecek hastalıklar söz konusu olduğunda da, kişinin sağlık sigortasının

²⁰ Burada yakın zamanda Türkiye'de yaşanan bir olaya değinmek gerekmektedir. Dr. Babuna'ya ilik naklinin yapılabilmesi için açılan kampanyaya binlerce Türk vatandaşı katılmış, genom analizlerinin yapılabilmesi için gerekli olan kan ve ilik örnekleri verilmiştir. Bunların tahlilinin Türkiye'de yapılamayacağı nedeniyle alınan örnekler yurtdışına çıkarılmıştır. Bir çok ilde açılan bu kampanyalar sonucu elde edilen verilerin değerlendirilmesi halinde Türkiye'nin gen haritasının çıkarılabilecektir. Bu verilerin kötüye kullanımı, satılması ve haksız kazanç sağlanması pekala mümkündür.

²¹ Reinhard DAMM: „Praediktive Medizin und Patientenautonomie, Informationelle Persönlichkeitsrechte in der Gendiagnostik“, MedR 1999, s. 443.

¹⁹ M. Yaşar DURUKAN: „Abi sen defolu çıktın, sigorta yapmıyoruz!“, Aksiyon Dergisi, Ekim 2001, Sayı 357 (www.aksiyon.com/2001/357).

riziko değerlendirmesinde bir farklılık ortaya çıkacaktır. Hayat sigortalarında ise daha ziyade onun yaşam süresine etki edecek hastalıklar rizikoya etki etmektedir.

III. MUKAYESELİ HUKUKTA GENOM ANALİZİ

A. SINIFLANDIRMA

Genom analizinin sigorta sözleşmelerinde kullanılması, yasak olup olmaması bakımından sistemleri sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma öncelikle kanuni bir düzenleme olup olmamasına göre yapılmıştır. Bunların yanında ayrı bir başlık olarak Türkiye için özel bir önem taşıyan Avrupa Birliği düzenlemeleri ele alınacaktır.

B. KANUNİ DÜZENLEMELERE DAYANAN SİSTEMLER

1. Bildirim Görevi

Bu sistemde sigortacı, sigorta sözleşmesi yapmak isteyen kimseden rizikonun kıymetlendirilmesine yarayan bilgileri, tıbbi tahlilleri isteyebilir ve bu bilgileri sigorta priminin hesaplanmasında kullanabilir. Burada sigortacı daha önce yapılmış olan tıbbi tahlilleri talep etmekte, fakat ondan sigorta sözleşmesi yapmak için ilave testleri yaptırmasını istememektedir. Bu sisteme ör-

nek olarak verilebilecek uygulama İngiltere'de mevcuttur.

İngiltere'de konu şimdiye kadar bir kanun hükmü ile ele alınmamıştır. Bir hükümet-dışı organizasyon olan ve özellikle insan genleri hakkında değişik konularda İngiliz Sağlık Bakanlığı'na danışmanlık yapan Human Genetics Advisory Commission (HGAC)'un raporunda konu hakkında açık ifadeler bulunmaktadır.

Burada her şeyden önce genom analizlerinin etkilerinin hayat sigortaları için incelendiği, fakat oradaki ifadelerin başka sigorta branşlarında da etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Sonuçta HGAC, bir genetik testin sonucunun açıklanması konusunda sigorta ettiren kimse için bir yükümlülüğü reddetmektedir. Her şeyden önce burada hukuki argümanlardan ziyade gerçek olaylara temas edilmektedir: Buna göre, genetik testlerin bir hastalığın ortaya çıkıp çıkmamasında etkin olduğu hakkında güvenilir bilgileri vermemesi nedeniyle sigortacı açısından test sonuçlarına ulaşmak için yeterli neden bulunmamaktadır²².

İngiliz sigorta piyasasının %95'ini temsil eden Association of British Insurers (ABI), Alman Sigortacılarına benzer şekilde kendini sınır-

lama taahhüdünü kamuya açıklamıştır.

Ancak, bir başka şekilde öğrenilmiş bulunan önleyici testlerin sigorta ilişkilerinde kullanılmasında daha az sınırlama getirilmiştir. Burada özgülük temeline dayalı olarak ABI üyelerinin -her şeyden önce sadece iki yıllık bir süre ve istisnai olarak hayat sigortalarının bazı türleri için- genetik testin zararlı sonuçlarını hesaba katamayacakları, sözleşmelerde kullanamayacakları beyan edilmiştir. Diğer sözleşme türlerinde bu sürenin geçmesinden sonra genom analizinin sonuçlarının karara etki edip etmediği ABI üyelerinin takdirine kalmıştır²³.

Bahsedilen bu sınırlamalarla, kendi kendini sınırlama önemli bir değer kaybetmektedir. İyi bir sigorta elde etmek isteyen kimse kendi genetik durumunu iradi olarak sigortacıya bildirebilir. Sigorta şirketi böyle bir genetik içeriğin kullanılmasından „yeminli beyan“ ile kaçınsa bile, bu bilgilerin bir veya bir kaç sigorta türünde değerlendirilmesi rizikosu söz konusudur. Belirli hayat sigortası türlerinde vazgeçme beyanının sınırlanması da inandırıcı değildir.

İngiltere'de 1999 yılının Nisan ayında "Committee on Genetics and Insurance" oluşturuldu. Bu Komite'nin kararlarına göre bugün genom analizlerinin sadece Chorea-

²² HGAC (Hrsg.), *The Implications of Genetic Testing for Insurance December 1997* (SPRINGER'den naklen, dn. 27).

²³ PRAEVE, s. 279.

Huntington, Alzheimer ve göğüs kanseri için kullanılabilmesine izin verilmektedir²⁴. İngiliz hükümeti, 17 Ekim 2000 tarihinde almış olduğu bir kararla hayat sigortasının akdedilmesinde genom analizlerinin yapılmasının istenemeyeceğini, ancak daha önceden yapılmış olan genom analizlerinin şayet bir sinir hastalığı olan Chorea-Huntington'un ciddi belirtileri söz konusu ise açıklanmasını kararlaştırmıştır²⁵.

2. Onay Sistemi (Consent Law)

Bu sistemde sigortacı, bazı tıbbi tahlilleri sigorta ettiren kimseden primlerin hesaplanmasında kullanmak için isteyebilmektedir. Fakat bu sistemde sigortacı genom analizlerinin açıklanmasını istemez ve bunları sigorta sözleşmesinin yapılmasında da ön şart olarak ileri süremez. Burada sigortacıya daha önce bir başka nedenle yapılmış olan

pozitif genom analiz sonucu verilebilmektedir. Bu sistemin bir diğer özelliği ise, yetkili makamların izin verdiği halde genom analizlerini sigortacı isteyebilecektir. Bu sistem Norveç, İsviçre, İtalya ve Hollanda'da uygulanmaktadır.

a. İtalya

İtalya'da sigorta sözleşmelerinde genetik verilerin kullanılması hakkında özel bir kural bulunmamaktadır. Fakat 1996 yılında çıkarılan bir kanunla kişiye ait bütün tıbbi verilerin kişinin özel ve gizlilik alanına girdiği kabul edilmiştir. Bu kanun, sigorta sözleşmelerini de etkilemektedir. Buna göre genom analizleri ilgili kişilerin onayı olmaksızın sigorta sözleşmelerinin tesisinde ve primin hesaplanmasında kullanılmamaktadır²⁶.

b. İsviçre

İsviçre'de 31 Mart 1999 tarihinde insanlar üzerinde gen araştırmaları federal bir kanunla düzenlenmiştir²⁷. Fakat bu düzenlemeden önce de İsviçre'de sigortacılar, sigorta sözleşmelerinin akdedilmesinde ve primin tayininde gen analizlerini kullanmayacaklarını bildirerek kendilerini sınırla-

mışlardır²⁸. Bu kanunla aynı zamanda daha önceden yapılmış bulunan gen testlerinin de sigorta sözleşmesinin yapılması sırasında sigortacıya bildirilmeyeceği hükme bağlanmıştır²⁹.

Bir görüşe göre³⁰ bu hüküm, bütün sigorta çevresini olumsuz etkileyecektir. Zira genom analizlerinden olumlu bir sonuç elde eden sigorta ettiren, bu sonuçları kullanarak prim indirimi sağlayamayacaktır. Ayrıca genom analizi yaptırmış bir kimse bu sonuçları bildirmemekle taşımış olduğu yüksek riskleri sigortacıya satabilme imkanına kavuşacaktır. Bunun sonucu ise prim ve riziko adaleti sigortacı aleyhine bozulacaktır. Yakın bir gelecekte insanların sadece genom analizlerine göre sigorta yaptırması ve sadece analiz sonuçlarına göre bazı riskolar için sigorta yaptırılmaları beklenebilir. Sigortacının riziko-prim dengesini ayarlayamaması halinde, primlerin artması da normaldir.

3. Katı Düzenlemeler

Bu sistem dünyada genom analizleri konusunda uygulanan en katı sistemdir. Buna göre, sigorta şirketleri, sigorta sözleşmesinin yapılmasında

²⁴ Friedrich BREYER: „Optionen für die Regulierung von Gentests im Versicherungswesen-ökonomische Bewertung und auslaendische Erfahrungen“, Vortrag auf dem Seminar der GeneralCologne Re über „Genetik in der Lebens- und Krankenversicherung“, Köln 17.5.2001 (www.europarl.eu.int/compar/tempcom/genetics/contributions/contri_breyer.pdf), s. 6.

²⁵ Marion MORGNER: „Grossbritannien: Versicherungen dürfen Gentest verlangen“, 17.10.2000, www.bioweb.ch/news/1968.

²⁶ BREYER, s. 5.

²⁷ Jan von OVERBECK/Beatrice Baldinger PIROTTA: „Die Gefahrgemeinschaft“, Magazin Unizürich 2000, Sayı 2, s. 52.

²⁸ OVERBECK/PIROTTA, s. 54.

²⁹ Geniş açıklama için bkz. „Gendiagnostik-Gesetz: Diskriminierung von 'schlechten' Genen untersagt!“ www.bioweb.ch.

³⁰ OVERBECK/PIROTTA, s. 54.

genom analizlerini isteyemeyecekleri gibi, sigorta primlerinin hesaplanmasında da kullanamazlar.

a. A.B.D.

ABD'de grup halinde sigortaya başvuran insanlar arasında genetik testlerin sonuçlarına bakarak ayırım yapılmasını engelleyen federal yasalar çıkarılmıştır.

Clinton Hükümeti sigorta şirketlerine genetik test yaptırma yasağı getirmiştir. Ayrıca Federal Hükümet de personel alırken ya da işten çıkartırken genetik test yaptıramaktadır. Bu uygulamanın, özel sektör işyerlerine yönelik olarak genişletilme eğiliminde olduğu da görülmektedir. Şu anda ABD'nin otuz dokuz eyaletinde genetik testlere dayanarak sigorta poliçesini düzenlemek; on beş eyalette de genetik testlerden elde edilen sonuçlara göre işten çıkartmalar yasaklanmıştır. Ne var ki yasalardaki açıklardan yararlanan işveren ve sigortacılar, genetik testleri gizliden gizliye incelemeyi sürdürmektedir.

ABD'de genom analizinin sigorta hukukunda kullanılması ile ilgili herhangi bir yeknesak hüküm bulunmamaktadır. Buna karşın Kaliforniya'da sigorta sözleşmelerinin yapılmasında genetik tespitlerin kulla-

nılması Kanunla yasaklanmıştır³¹.

Önleyici ve genetik testler için sigorta alanında tam bir istisna verilmemektedir. Buna karşın sigortacının bu tür testleri istemede tam bir serbestiye sahip olduğu düşüncesi de ileri sürülmektedir.

Herşeyden önce dilekçe sahibi bu testleri yazılı olarak onaylamalıdır. Böyle bir onaya bu testin kapsamı, amacı, kullanılma ihtimali bulunan alanlar, sonuçların anlam ve önemi aynı zamanda da test sonuçlarının güven çerçevesinde kullanımını kapsayan bir açıklama eklenmelidir.

b. Avusturya

Avusturya'da gen araştırmaları, 12 Temmuz 1994 tarihli bir Gen Teknolojisi Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu Kanun'un 67. maddesine göre işverenler ve sigortacıların gen analizlerini sigorta ettirenden ve işçilerden almaları, toplamaları ve talep etmeleri yasaklanmıştır³².

³¹ Mathias SPRANGER: „Prädektive genetische Tests & genetische Diskriminierung im Versicherungswesen“, VerR (Versicherungsrecht) 2000, s. 815 vd.

³² Gudrun REICHENBERG: „Gentechnologie & Versicherungsmärkte: Überlegungen aus Sicht der Versicherungsaufsicht“, die Informationen vom Bundesaufsichtsamt für das Versicherungswesen in Deutschland, Berlin 12 Februar 2001, s. 5 (www.spdfraktion.de/pa-

c. Belçika

Belçika Sigorta Hukuku'nda konu özel olarak düzenlenmiştir. Burada Haziran 1992 tarihinde Sigorta Sözleşme Kanunu'nda genetik verilerin sözleşme öncesi bildirimini ilke olarak talep edilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Burada genetik test sonuçları için tek istisna, başgösteren hastalıklardır³³.

d. Fransa

Fransa'da bir kişinin özelliklerini ortaya çıkaran araştırmaları yasaklayan bir kanun hükmü bulunmaktadır. Bu yasağın istisnalarını yine sadece kanunlarda sayılan ilmi ve tıbbi nedenler oluşturmaktadır³⁴.

Fransa'da benzeri bir tartışma HIV virüsünün bulaşım bulaşmadığını tespit için gerekli tıbbi testlerin sigortacı tarafından talep edilmesinde yaşanmıştır. Bugün gelinen noktada sigortacının söz konusu testleri yaptırabilmesi için bir takım şartlar konulmuştur. Bunlar, riziko şahsının onayı, bir doktorun bu testi talep etmesi, testin komple bir tıbbi muayene çerçevesi içinde yapılması ve sırların saklı tutulmasıdır. Ayrıca sigortacılar, özel hayatın gizliliği çerçevesinde riziko şahsının cinsel

wag/rem/bav_gentests_undversicherungswesen22001.pdf), s. 2.

³³ REICHENBERG, s. 3.

³⁴ REICHENBERG, s. 3.

hayatına dair soru sormamasını da taahhüt etmektedirler³⁵.

C. KANUNÎ DÜZENLEMENİN BULUNMADIĞI SİSTEMLER

1. Tam Serbestiyet

Bu sistemi uygulayan ülkelerde genom analizlerinin sigorta sözleşmelerinde kullanımını serbesttir. Sigortacı, üstlendiği rizikonun mahiyetini bilebilmesi ve onu primlendirebilmesi için sigorta ettiren veya riziko şahsından genom analizi sonucunu isteyebilir. Bu sonuçlara göre sigorta sözleşmesi yapmak ve primin miktarını tespit etmek noktasında tam bir serbestiyete sahiptir (Laissez-Faire). Bu sistemin uygulandığı ülkelere Avrupa Birliği ülkeleri içinde İrlanda ve Portekiz, dünyada da Avusturalya ve Kanada örnek olarak verilebilir³⁶.

2. Gönüllülük Esasına Dayalı Sınırlamalar

Bu sistemin uygulandığı ülkelerde sigortacılar herhangi bir kanuni zorlama bulunmaksızın kendilerini sınırlayıcı uygulamaları taahhüt etmektedirler. Sigorta sözleşmelerinin yapılmasında genom analizlerini ön şart olarak ileri sürmeyeceklerini ve primlerin he-

saplanmasında göz önünde bulundurmayaacaklarını açıklamaktadırlar. Bu tür bir kendini sınırlandırma uygulamasına Almanya örnek olarak verilebilir.

Almanya'da, şahıs sigortalarında genom analizlerinin kullanılması konusunda şimdiye kadar bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır. 1988 yılında Alman hayat ve hastalık sigortacıları, genom analizlerinin sonuçlarına göre sigorta sözleşmeleri yapmayacaklarını açıklayarak kendilerine bu konuda bir sınırlama getirmişlerdir. Alman Sigorta Denetleme Organı da şimdiye kadar bu sınırın ihlâl edildiğini tespit etmemiştir³⁷.

Alman Hukuku'nda genom analizlerinin, sigorta sözleşmelerinde kullanılıp kullanılmayacağı konusunda ileri sürülen görüşlerin zikredilmesi gerekmektedir. Bir görüşe göre³⁸ genom analizleri hastalık

sigortalarında caiz olmalıdır; zira talep edilen sigorta primleri içinde hastalık rizikosunun yansması bulunmaktadır. Bu sigorta türü, yalnızca bir riziko sigortası türü olup, bir sermaye toplama karakteri göstermez. Buna karşın genom analizi, sigorta ettirenin yaşlılık güvencesine sahip olduğu normal bir hayat sigortasının fonksiyonuna aykırıdır. Fakat bu düşünceye her iki sigorta türü için de sigortacının, sigorta sözleşmesi öncesi ve halihazırdaki hastalıkları öğrenebilme imkanı dolayısıyla itiraz edilmektedir³⁹. Bu bilgi vermenin temeli, kişinin kendi kişisel verilerinin kaderini tayin hakkının ihlalinde bulunmaktadır. Bir işyerine başvuruda olduğu gibi, iş başvurusunun reddedileceği endişesi ile genetik bilgilerin yanlış verilmesi halinde uygun olmayan veriler de ortaya çıkmaktadır. Genom analizi, hastalık riskinin büyük bir olasılık olduğu hallerde dahi "genetik bir ön hüküm veya ayıplama"ya neden olabilir. Bu son halde insanlık onuruna bir aykırılık bulunmaktadır⁴⁰.

Çalışma gruplarının bu konuda sunmuş oldukları raporlarda verilen görüşler şu şekil-

von *Personenversicherungsverträgen*, *VersR (Versicherungsrecht)* 1999, s. 1309 vd.

³⁹ HIRSCH/EBERBACH, s. 380; fakat van den Daele tehlikenin önceden tespit edilip edilmediğine göre bir ayırım yapma eğilimindedir (bkz. s. 138 vd).

⁴⁰ SIMON, s. 12.

³⁵ Samim ÜNAN: „Hayat Sigortası Sözleşmesi“, İstanbul 1998, s. 190.

³⁶ BREYER, s. 6.

³⁷ Gudrun REICHENBERG: „Gentechnologie und Versicherungsmärkte: Überlegungen aus Sicht der Versicherungsaufsicht“, die Informationen vom Bundesaufsichtsamt für das Versicherungswesen in Deutschland, Berlin 12 Februar 2001, s. 5 (www.spdfraktion.de/pa/wag/rem/bav_gentests_undversicherungswesen2_2001.pdf); BREYER, s. 6.

³⁸ Erwin DEUTSCH: „Die Genomanalyse: Neue Rechtsprobleme“, ZRP 1986, s. 3; Sigorta hukukunda genom analizlerinin kullanılabilmesine dair argümanlar için bkz. Egon LORENZ: „Zur Berücksichtigung genetischer Tests und ihrer Ergebnisse beim Abschluss

de özetlenebilir:

a. Gen Teknolojilerinin Risk ve İhtimal Soruşturma Komisyonu

1987 yılında Soruşturma Komisyonu'nun raporunda temsil edilen görüşe göre sigorta ettirenin gelecekteki sağlık durumunu tespit eden genom analizleri sigortada riziko farklılaştırılmasında ve sözleşmenin yapılmasında ön şart olarak kullanılmamalıdır. Şayet bu tür genom analizleri sözleşme öncesi sigorta ettiren kimsede mevcut ise bu durumda bunlar sadece başgösteren bir hastalık dolayısıyla veya bir takım önlemlerin alınması gerektiği takdirde talep edilebilir. Fakat tahmine dayanan ve tam emin olunamayan veriler hakkındaki analizler sigortacıya verilmemelidir. Bu bilgilerin işletim amacına uygun kullanılacağı da sigorta denetim organına garanti edilmelidir. Komisyon bunlardan başka Sigorta Sözleşme Kanunu'nda bu konuda bir değişiklik yapılmasını da önermektedir⁴¹.

b. Özel Sigorta'da Genom Analizlerinin Kullanılması Karşısında Federal Meclis'in Kararı (Eylül 2000)

Federal Meclis'in Kararı'nda bir kanun taslağı hazır-

lanması ve bu kanunun içinde konuyla ilgili özel hükümlerin bulunması dile getirilmiştir. Bu Karar'a göre, sigortacıya, sigorta sözleşmesi yapmasının ön şartı olarak sigorta ettiren kimseden genom analizi istenmesi yasaklanmalıdır. Sigortacı, sigorta ettireni veya bir başka nedenle yapılmış olan ve doktorun sır saklama mükellefiyetinde bulundurduğu genom analiz sonuçlarını, genetik duruma göre sorgulama yetkisine sahip olmamalıdır.

Sadece özellikle sigorta sisteminin kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi gibi çok sıkı şartlar altında istisnalar öngörülmüştür⁴².

c. Federal Sağlık Bakanlığı Sağlık Politikası Etik Kurulu'nun Görüşü

1999 yılının Eylül'ünde Federal Sağlık Bakanlığı bünyesinde, 13 kişilik doktorlar, hukukçular ve ilahiyatçılardan oluşan Etik Kurulu oluşturulmuştur. Bu Kurul, Bakanlığın danışma organı olarak görev yapmaktadır.

Bu kurulun görüşüne göre sigortacı bu testlerin sonuçlarını ne isteyebilir ve ne de başka bir şekilde kullanabilir. Sigorta ettirenin, böyle bir testi ve sonuçlarını daha önceden bildiği haller ve kanun tarafından tayin edilen yüksek bir sigorta bedelinin aşıldığı sigor-

talarda⁴³ sigortacı tarafından sözleşme öncesi yöneltilen soru listesi içinde bulunuyorsa bunlara cevap verme yükümlülüğü bulunmalıdır⁴⁴.

Sigorta şirketleri, sigortalılara ait bilgileri otomatik olarak sınıflandıracaklarından dolayı tahmini, güvenilir olmayan ve yoruma ihtiyacı olan genetik bilgilerin görünürdeki olaylar için delil olmaksızın kullanılmasından korkulmaktadır. Bu şekilde elde edilen ve tasnif edilen verilere göre bütün halk gruplarının daha önceden sigorta edilenlerin riziko verilerine göre ayrılması ve sınırlanması tehlikesi de mevcuttur. Hamburg Veri Koruma Görevlilerine göre, sigorta ettiren ancak sözleşmenin tesisi öncesi tedavi edilemeyen bir hastalığını öğrendiği genom analizlerini sigortacıya vermeye zorlanabilir⁴⁵.

Rheinland-Pfalz Bakanlık Komisyonu, hiç bir şekilde genom analizinin sigorta sözleşmesinin akdinde bir ön şart olarak koşulmasını onaylamamaktadır⁴⁶. Sigorta ettiren, genom analizi verilerini ancak güvenilir bir tıbbi teşhise göre öngörülebilir bir süre içinde ağır bir hastalığı beklediği takdirde bildirmek zorundadır⁴⁷.

⁴³ *Almanya'da hayat sigortaları için böyle bir değer konulmuştur.*

⁴⁴ REICHENBERG, s. 6.

⁴⁵ SIMON, s. 12.

⁴⁶ *Zweiter Bericht der interministeriellen Kommission (1989), S. 45.*

⁴⁷ EBENDA, s. 47.

⁴¹ REICHENBERG, s. 5.

⁴² REICHENBERG, s. 6.

Şayet sigorta sektörü, genom analizlerinden kaçınmaz ise bu takdirde kanun koyucu genom analizleri verilerinin sigorta sözleşmesinin akdinden önce alınması ve kullanılmasını yasaklamalıdır⁴⁸.

D. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU AÇISINDAN

Kişisel özgürlüğün korunabilmesi için uluslararası enstrümanlar denildiğinde, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu-AİHK (Europäischen Menschenrechtskonvention) akla gelmektedir. AİHK'nın 14. maddesinde kapsamlı bir **ayırım yapma** yasağı düzenlenmiştir. Burada cinsiyet, ırk⁴⁹, renk, dil, din, politik ve-

ya diğer görüşler, ulusal veya sosyal menşe, herhangi bir azınlık mensubiyeti, mal, doğum veya diğer statü ayrımı bu maddede düzenlenen yasak kapsamındadır.

Sadece son bahsedilen iki husustan yola çıkılarak kestirme bir sonuca ulaşılabilir. AİHK m. 14'de doğum ayrımından bahsedilmesi her şeyden önce evlilik dışı doğumlar için özel bir öneme sahiptir. Bu manada düşünüldüğünde doğum özelliğinin genetik yapıyı kapsamayacağı sonucuna ulaşılır. Ancak genetik yapı ve özellikler maddede bahsedilen „diğer statü“ kavramı altında mütalaa edilmektedir⁵⁰.

Konu, ayrıca Avrupa Birliği Sözleşmesi'nin 47. ve 55. maddeleri açısından da incelenmelidir. Bu hükümlere göre, ortaklık içinde mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı sağlanmalıdır. Bu açıdan genom analizleri hakkında bir yeknesaklığa ulaşılmış değildir. Üye ülkelerde yukarıda incelendiği gibi farklı düzenlemeler bulunmaktadır.

Fakat bu farklı düzenlemelerin olması da tabiidir. Zira Avrupa Birliği Sözleşmesinin 153. maddesi uyarınca tüketicinin korunması, insan onuru-

nun sağlanması (Temel Haklar Şartı m. 1), sigorta ettirenin özel hayatının gizliliğinin korunması (Temel Haklar Şartı m. 7), kişinin kendi kişisel verilerinin kaderini tayin ve kişisel verilerin korunması amacı (Temel Haklar Şartı m. 8) ve genetik ayırım yapma yasağına dikkat edilmesi gereklidir⁵¹.

Avrupa Konseyinin 4 Nisan 1997 tarihli „İnsan Hakları ve Biotıp Hakkında Konvansiyon“u bu konuda ilk hukuki dokümanı oluşturmaktadır⁵². Bu konvansiyon, gen testlerinin sonuçlarının kullanımında ayrıntılı bir düzenleme getirmektedir.

Bu konvansiyonun amacı, bütün insanlığın hayatının ve onurunun korunmasıdır. Ayrıca biyoloji ve tıp uygulamaları bakımından temel hak ve özgürlüklerin korunması ve ayırımın engellenmesi hedeflenmektedir (Madde 1). Konvansiyonun 2. maddesinde ise açık bir şekilde insan hayatının ve onurunun, salt toplum ve bilimin menfaatlerine göre bir önceliğinin olduğu kabul edilmiştir.

Konvansiyonun 12. maddesinde ise genom analizlerinin ve testlerinin ancak sağlığın

⁴⁸ *In-Vitro-Fertilisation, Genomanalyse und Gentheorie: Bericht der gemeinsamen Arbeitsgruppe des Bundesministers für Forschung und Technik und des Bundesministers der Justiz (Hrsg. Der Bundesminister für Forschung und Technologie, Bonn), München 1985, S. 39; Arbeitskreis Christlich-Demokratischer-Juristen (BACDJ), Leitsätze zur Genomanalyse, Teil 4, These 10 und 11, in: Rechtspolitische Grundsätze von CDU und CSU zur Gentechnik am Menschen (Hrsg. Heinz Seesing), Frankfurt/M., München 1988, S. 105 und 107.*

⁴⁹ *Aslında ırk ayrımı ile de genom analizlerinin ilişkilendirilmektedir. Amerika'da Ulusal Sigorta Komisyonerleri Birliği (National Association of Insurance Commissioners-NAIC) ırklar arasında farklı prim ödenmesi dolayısıyla ülke çapında bir soruşturma başlatmış ve ırk ayrımını kesin bir şekilde ortadan kaldıran bir karar*

almıştır. Bu olayda ileri sürülen iddialardan biri de siyahlarda beyazlara göre daha kısa bir ömür beklentisidir Bkz. Yabancı Basından Haberler: „Sigortacılıkta Irk Ayrımı“, Reasürör, Ocak 2001, s. 38.

⁵⁰ *FROWEIN/PEUKERT: „EMRK“ 2. Aufl. 1996 Art. 14 Rdn. 48*

⁵¹ *SCHWEITZER/SELMAYR/KAMANN/AHLERS, s. 79, 80.*

⁵² *Directorate of Legal Affairs (Hrsg.), Explanatory Report to the Convention for the protection of human rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: Convention on human rights and biomedicine Mai 1997 Nr. 84.*

korunması amaçlı veya sağlık amaçlı bilimsel araştırmalarla sınırlı olarak uygun bir genetik konsültasyon şartının sağlanması halinde yapılabileceği belirtilmektedir. Bilhassa Konvansiyonun bu maddesinde açık bir şekilde sağlık ve araştırma amacı ile üçüncü kişilerin ekonomik amaçları arasında bir ayırım yapılmaktadır.

Bu Konvansiyonun hükümlerinin Avrupa Birliğince yorumlanmış tarzına göre, özel sigortalarda gen testlerinin sağlık amacı dışında kullanılması kişinin özel hayatına bir tecavüz ve insan hakkı ihlalidir. Bu nedenle sigortacı hiç bir halde sigorta sözleşmesinin yapılmasını veya şartlarının değiştirilmesini genetik testlerin sonuçlarına bağlayamaz. Zira hukuka uygun olmayan bir eylem, geçerli bir sözleşmenin ön şartını oluşturamaz. Sigortacı da buna dayanarak sözleşme kuramaz ve şartlarını değiştiremez⁵³.

Konvansiyonun 11. maddesinde ise sigortacının bu bilgilere izinsiz olarak ulaşması durumu düzenlenmiştir. Ayrıca Konvansiyonun 11. maddesinde EMRK (AİHK)'nın 14. maddesine atıf yapılarak genetik miras yüzünden ayırım yapılması yasaklanmıştır.

V. TÜRK SİGORTA HUKUKU AÇISINDAN GENOM ANALİZLERİ

⁵³ Directorate of Legal Affairs, Nr. 86.

A. GENEL OLARAK

Genom analizlerinin özel sigorta sözleşmelerinde, özellikle de **hayat, hastalık ve kaza sigortalarında** kullanılmasında řu sorunların incelenmesi gerekir. İlk olarak sigortacının sözleşme yapmasının bir ön şartı olarak genom analizi isteyip isteyemeyeceğidir. Çözülmesi gereken bir diğer sorun ise, genom analizini bir başka nedenle öğrenmiş olan kimsenin bunları sözleşme öncesi bildirim görevi kapsamında sigortacıya bildirme zorunluluğunun bulunup bulunmadığıdır.

B. SÖZLEŞME ÖNCESİ ÖN ŞART OLARAK GENOM ANALİZİ

1. Mevcut Durum

Türk sigorta uygulamasında sözleşme öncesi sigorta ettiren kimselerden genom analizi istenmemektedir. Ancak sözleşmenin tesisi öncesi sigortacının sigorta ettiren kimseden veya riziko şahsından genom analizi yaptırmasını istemesine engel bir hükmün kanunlarda açık bir şekilde yer almadığı da görülmektedir. Fakat kanunların her konuyu açıkça düzenlemesi de beklenmemelidir. Kanunun açıkça düzenlemediği hallerde de hukukçunun elinde bir takım enstrümanlar bulunmaktadır. Bunlar, kanunun benzer düzenlemeleri, yorum, kanun koyucunun

amacı, hukukun genel ilkeleri ve nihayet hakim kararlarıdır.

2. Soruna Yaklaşım

Sözleşme öncesi sigortacı tarafından genom analizinin istenebilmesi hakkında karar vermek için bir takım konuların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

a. Gen testlerinin sonuçları, henüz bütün hastalıklar bakımından geleceği, sigorta açısından rizikoyu kesin olarak ortaya koymamaktadır. Yani bütün hastalıklar genetik yapıya bağlı değildir⁵⁴.

b. Sigorta yaptırmak isteyen kimsenin ileride meydana gelecek hastalıklarını bilmeye ve araştırmaya zorunlu tutulması mümkün olmamalıdır. Özellikle genom analizlerini yaptırmaya zorlanan kimsenin bundan sonraki hayatında sadece sigorta açısından değil, psikolojik ve sosyolojik bakımdan büyük değişikliklerin ve çöküşlerin ortaya çıkması muhtemeldir⁵⁵.

c. Genom analizlerinin sonuçlarının negatif çıkması halinde kişinin bir ayrıma tabi tutulması riski son derece yüksektir⁵⁶. Her ne kadar sigortacı ve aracılardan müşterilerinin sırlarını saklama yükümlülüğü

⁵⁴ SPRANGER, dn. 27; OVERBECK/PIROTTA, s. 53.

⁵⁵ Von Bruno STAFFELBACH: „Genanalyse vom Labor in die Lebenswelt“, Magazin Unizürich 2000, s. 8. REICHENBERG, s. 10.

⁵⁶ REICHENBERG, s. 10.

bulunmakta ise de bu yükümlülük ihlâl edilmeden dahi bir takım zararların ortaya çıkması muhtemeldir. Zira sigorta örgütlenmesi de son derece geniş bir yapıya sahiptir ve sigorta şirketi, reasürans şirketleri, acenteler, prodüktör ve brokerlerden oluşmaktadır.

İnsan genlerinin haritalanması anonim olmalıdır. Elde edilen verilerin, bireysel farklılıklar, renk ve ırklardan bağımsızlığı sağlanmalıdır. Bu veriler, ticari amaçlar için kullanılmamalıdır. Sigorta sektörünün bunu bilhassa ırk ayırımında ölçüt olarak değerlendirmesine izin verilmemelidir⁵⁷.

d. Herkesin korunması gereken kendine ait bir takım gizli alanları bulunmaktadır. Genom analizleri konusundaki tartışmaların etrafında cerayan ettiği bir hakkın burada ele alınması gerekmektedir. Bu hak, Alman Anayasası m. 1 ve 2'de karşılığını bulmakta ve bizim Anayasa'mızda ise 17. maddenin 2. fıkrasında ifade edilmektedir. Buna göre "tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz, rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz". Burada bahsedilen hak, kişinin kendine ait genom yapısını bilme ya da bilmeme hakkı (Recht auf Wissen/

Recht auf Nichtwissen) olarak da adlandırılabilir⁵⁸. Bilme ya da bilmeme hakkının tayininde genel etik, tıp etiği ve hukuk teorileri rol oynamaktadır.

Bilmeme hakkının amacı, kişinin geleceğini etkileyecek olan bilgileri kişinin isteği olmaksızın öğrenmemesini ifade etmektedir. Bu ifade, gen analizleri konusunda, herkesin gen yapısını bilme ya da bilmeme hakkına dönüştürülebilir⁵⁹. Genom analizleri konusunda değişik ülkelerde çalışma gruplarının vardığı netice de bu doğrultuda bulunmaktadır⁶⁰.

Kişinin kendine ait verilerin kaderini tayin hakkının, özel sözleşmelerde geçerli olmayacağı itirazı doktrinde belirtilmektedir. Böyle bir hakkın tanınması ile daha ziyade devlete karşı kişinin korunması amaçlanmaktadır⁶¹. Fakat bu hakkın geniş yorumlanmasının, insan hakları ve onurunun korunması için daha uygun olacağı kanaatindeyim.

⁵⁸ DAMM, s. 446; STAFFELBACH, s. 8.

⁵⁹ Van den DAELE: „Genetische Rationalisierung und Grundrechtsschutz“

(Steger(Herausgeber):Die Herstellung der Natur. Chancen und Risiken der Gentechnologie, 1985), s. 137.

⁶⁰ Örneğin Genom analizleri konusunda oluşturulan Alman Federal ve Eyalet Çalışma Grupları'na göre bilme hakkı olduğu kadar bilmeme hakkı da genel kişilik haklarının içinde mütalaa edilmelidir (Bkz. DAMM, s. 446).

⁶¹ LORENZ, s. 1310.

e. Sigortacılar, şimdiye kadar yapmış oldukları riziko teftişleri ile sigorta sözleşmelerinde bulunan rizikoyu yaya-bilmektedir. Kişilik haklarını ihlal eden, kişinin geleceğini etkileyen bu tür genom analizlerinin istenmesini haklı kılacak ve sigortacıyı mağdur eden bir durum hali hazırda ortada bulunmamaktadır⁶².

VI. SÖZLEŞME ÖNCESİ BİLDİRİM GÖREVİ VE GENOM ANALİZİ

Sigorta ettiren kimsenin daha önce bir başka nedenle öğrenmiş olduğu genom analiz sonuçlarını sigorta sözleşmesi yapılırken sigortacıya bildirip bildirmeyeceği konusu, sigorta ettiren kimsenin sözleşme öncesi ihbar yükümlülüğü ile ilgilidir. Sigortacının, sigorta sözleşmesini yapmadan önce hangi rizikoyu taşıyacağını, rizikonun mahiyetine göre sözleşmeyi yapıp yapmayacağını veya taşıdığı riziko karşılığında ne kadar prim alıp alamayacağını tespit etmesi gerekir. Bu işlemlere "rizikonun kıymetlendirilmesi" ismi verilmektedir⁶³.

Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 1290. maddesine göre sigorta ettiren, sözleşme yapılırken rizikonun tayini için önemli olan hususları sigor-

⁶² REICHENBERG, s. 11.

⁶³ Merih Kemal OMAĞ: „Türk Sigorta Hukukunda Rizikonun Ağırlaşması Sorunu“, İstanbul 1985, s. 4.

⁵⁷ 44. Dünya Tabipler Birliği Genel Kurulu, Dünya Tabipler Birliği Bildirgesi, „İnsan Genomu Projesi“, Marbella, İspanya, Eylül 1992.

tacıya bildirmekle yükümlüdür. Önemli hususlar ise, sigortacının sözleşme yapılırken gerçek durumu bildiği takdirde sözleşmeyi hiç yapmamasını veya daha ağır şartlarla yapmasını gerektirecek bütün hususlar olarak tanımlanmaktadır⁶⁴. Sözleşmenin daha ağır şartlarla yapılması ise prim miktarının ağırlaşması anlamına gelmektedir⁶⁵. Sigorta ettiren kimseye bir soru listesi verilmiş ise bu listenin sigorta ettiren kimse tarafından doldurulmuş olması, görevin yerine getirilmiş olması bakımından yeterlidir (TTK.m.1290/son)⁶⁶.

Gelecekteki haller, rizikonun gerçekleşmesi açısından sözleşme kurulduğu sırada var olan "elverişli sebep" sayılmamasına rağmen, rizikonun doğrudan bir sebebi olabilecek mevcut haller veya bu gibi bir halin belirtileri de sözleşme

⁶⁴ KENDER; s. 182; ÜNAN, s. 140.

⁶⁵ 11.HD. 14.2.1978, E. 237, K. 568 (KENDER'den naklen, s. 182, dn. 127b).

⁶⁶ Her ne kadar bu hüküm „mal sigortası“ başlığını taşıyan fasılda yer alsada da deniz sigortaları dışında bütün sigorta türleri için geçerli bir hükümdür (Bkz. ÜNAN, s. 141; KENDER, s. 183). Ayrıca Türk hukukunda soru listesini tam ve doğru olarak cevaplandırılan sigorta ettirenin sözleşme öncesi ihbar görevini yerine getirmiş olduğu kabul edilmektedir (bu konuda bkz.; Haydar ARSEVEN: „Ticaret Kanunu'nun Sigortaya Müteallik Umumi Hükümlerinin Meydana Çıkardığı Bazı Meseleler“, Ticaret ve Banka Hukuku Haftası, Ankara 1969, s. 211, 212, ÜNAN, s. 141; KENDER, s. 183).

öncesinde sigortacıya bildirim yükümlülüğünün kapsamında⁶⁷.

Genom analizi konusundaki bir diğer problem de sigorta ettiren tarafından sözleşmenin yapılması esnasında bilinen genom analizleri sonucunun sigortacıya bildirilip bildirilmeyeceğidir. Bu konuda bir görüşe göre, başka bir nedenle sigorta ettirenin yaptırmış olduğu ve öngörülebilir bir zaman dilimi içinde hastalığın nüksedeceği sonucunu bildiren genom analizlerinin, sigortacıya bildirilmesi gerekmektedir⁶⁸.

Sigorta ettiren kimsenin genom analizlerinin sigortacıya ihbar görevi kapsamında olup olmadığı konusunda birbirinden farklı iki temel argüman burada dile getirilmelidir⁶⁹. Bunlardan ilki kişisel hakların sigortada sınırlanması, diğeri ise sigorta hukuku manipülasyonlarının engellenmesidir. İlk bahsedilen argüman en azından „İnsan Hakları ve Biotıp Konvansiyonu“ bağlamında etkin değildir. Konvansiyonun 2. maddesi kişilerin hayat ve onurunu, birliklerin, şirketlerin yalın menfaatlerine üstün tutmuştur. Burada neden sigorta menfaatinin insan hak ve onuruna üstün tutulduğu sorunu çözümlenmelidir. İkinci argümanda ise gen analizlerinin sonucunu bilen sigorta ettirenin

nin yakalanacağı hastalığı bilmesi ve bunu sigorta ettiren kimseye bildirmesi durumunun herhangi bir ayrıma sebep olmayacağı belirtilmelidir. Zira ayırım, eşit durumda bulunan kimselerden birinin daha kötü bir duruma itilmesidir. Halbuki, sigorta ettiren kimsenin genom analizlerini sigortacıya bildirmesinde böyle bir ayırmadan bahsedilemez⁷⁰.

Riziko teftişlerinin amacından hareket eden aksi görüşlerin de burada belirtilmesi gerekmektedir⁷¹. Zira riziko teftişinin tek amacı, sigortacının daha hafif bir rizikoyu üstlenmesi değildir; riziko teftişi ile üstlenilen rizikoların kolektifleştirilmesi, primlerin buna göre daha gerçekçi tespit edilmesidir. Bütün bu durumlarda genom analizlerinin sigorta sözleşmesi öncesi yapılarak ilerde yakalanılacak hastalıkların tespit edilmesinde sigorta topluluğunu oluşturan genelin bir menfaati bulunmaktadır. Burada sigortacının negatif genom analiz sonuçları karşısında sigorta sözleşmesi yapmayacağı savı da genom analizi istememeyi haklı kılmaz. Zira sigortacının yapmış olduğu riziko teftişlerinin olağan sonuçlarına bakıldığında bunlardan birinin de tarafların (tabii ki aynı zamanda da sigortacının) sigorta sözleşmesini yapmaktan kaçınmasıdır.

⁶⁷ ÜNAN, s. 141.

⁶⁸ PRAEVE, s. 283

⁶⁹ SPRANGER, dn. 63.

⁷⁰ LORENZ, s. 1313.

⁷¹ LORENZ, s. 1309.

Doktor muayenesi ile genom analizlerinin istenmesi karşılaştırıldığında sigortacının aynı amaca yönelik bir menfaati bulunmaktadır. Sigortacının soru listesinde kişinin ailesinin geçmişini araştırması ile, örneğin ailesinde şeker hastalığının bulunup bulunmadığını sorması ile, genom analiz sonucunu istemesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Zira bu soru ile kişinin şeker hastalığına yakalanma riski tespit edildiği gibi, genom analizi ile de yakalanma riski yüksek bazı hastalıklar tespit edilmek istenmektedir⁷². Ayrıca daha iyi bir riziko tahlili imkanı ve daha adil bir riziko tarifesinin hazırlanmasına da elverişlidir⁷³. Fakat bu görüşün isabetli olduğu da söylenemez. Çünkü, genom analizleri ile diğer doktor kontrolü ve riziko teftişleri hem içerik hem de elde edilen verilerin niteliği bakımından birbiri ile karşılaştırmayacak ölçüde farklıdır. Bu veriler, kişinin geleceğini etkileyebilmekte, kişiyi sosyal ve psikolojik açıdan çöküntüye uğratabilmektedir⁷⁴.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Genom analizleri konusunda yukarıda görüldüğü gibi birbirinden farklı sistemler bulunmaktadır. Bazı ülkelerde genom analizlerinin nasıl değerlendirileceği konusunda açık hükümler bulunurken bazı ülkelerde de herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Türk hukukunda genom analizleri ile ilgili olarak henüz bir düzenleme yapılmamıştır. Türkiye’de sigorta sözleşmelerinin yapılmasında ve sigorta primlerinin belirlenmesinde henüz genom analizleri kullanılmamaktadır. Fakat dünyadaki gelişmelerden Türkiye’nin tecrit edilmesi mümkün değildir. Yakın bir zamanda Türkiye’de de bazı alanlarda genom analizleri kullanılabilir. Bu durumda Türkiye’nin hukuki düzenlemelerin yanında genom politikasının oluşturulmasına da gereksinimi vardır.

Bu düzenlemede genom analizleri ile ilgili genel olarak şu hususların gözetilmesi gerekmektedir:

1. Genom analizleri konusunda, ulusal çıkarlar doğrultusunda bir politikanın oluşturulması gerekmektedir. Türkiye’nin gen haritasının çıkarılması halinde bunun kötü sonuçlara varacağı aşikardır.

2. Genom araştırmalarının, insan onuru ve saygınlığını ihlal etmeden yapılması gerekir. Tercih edilmesi gereken

değer, insan hayatı ve insan onurudur. Salt araştırma ve salt ekonomik çıkarlar bu temel değere tercih edilmemelidir.

3. Genom analiz sonuçlarının kötü niyetli kişi ve kurumların eline geçmemesi için kişisel verilerin korunması ile ilgili özel düzenlemeler getirilmelidir. Genom analiz sonuçlarının anonimleştirilmesi ve saklanması için bütün önlemler alınmalıdır.

4. Genom analizlerinin yapılabileceği haller ve yapılaş tarzı mutlaka sıkı denetimlere tabi tutulmalı ve kişinin iradesine aykırı genom analizi yapılmasına izin verilmemelidir. Kişinin açık ve yazılı bir onayının da alınması gerekli olmalıdır.

Sigorta konusunda da şu hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir:

1. Sigorta sözleşmesinin yapılmasında sigortacının sözleşmenin ön şartı olarak genom analizlerini talep etmesi kabul edilemez. Genom analizlerinin istenmesinin kanuni bir hükme dayanmaması halinde, Anayasa’da belirtilenin, kişinin gizli tutma hakkına sahip olduğu hayatına bir tecavüz olduğu kabul edilmelidir. Yapılacak düzenleme ile bu hususun sözleşme öncesi sigorta ettiren kimse veya riziko şahsından istenebilmesi engellenmelidir. Buna aykırı sözleşme yapılması hali ayrıca yaptırıma tâbi tutulmalıdır.

Sigorta sözleşmesinin yapılmasında genom analiz-

⁷² LORENZ, s. 1310.

⁷³ ALEXANDER/FISCHER: „Die neue Genetik und mögliche Auswirkungen auf die Risikoprüfung in der Lebensversicherung VW (Versicherungswirtschaft) 91, s. 500.

⁷⁴ BREYER, s. 14.

lerinin sözleşmenin ön şartı olarak istenemeyeceği genel bir kural olmalıdır. Bunun yanında tedavi edilebilen ve genom analizi sonucunda kesin olarak teşhis edilebilen hastalıklar için istisna da tanınmalıdır.

2. Sözleşmenin kurulmasından önce sigorta ettirenin bir başka nedenle yaptırmış olduğu genom analizlerinin sigorta ettiren kimsenin bildirim görevi içinde değerlendirilebilmesi için bu analizlerin mutlaka tahmin edilebilir bir gelecekte belirli bir hastalığın işareti olması şart koşulmalıdır.

3. Sözleşme öncesi başka bir nedenle yaptırılan genom analizi sonucu, yakın bir hastalık belirtisini kesin olarak gösteriyor ise, sigortacının soru listesine söz konusu genom analizi ile ilgili soruları koyabilmesi gerekir. Bu takdirde dahi bu bildirim nasıl yapılacağı, verilerin nasıl muhafaza edileceğine dair şartlar açıkça belirtilmelidir. Bu şartlar için-

de şu hususlar, açıkça yer almalıdır:

a. Sigortacıya verilen bu bilgilerin başka bir kuruluşa hiç bir nedenle ve şekilde verilmemesi gerekir. Genom analizine dair bu veriler sigortacı bünyesinde özel bir şekilde korunmalıdır.

b. Sigortacıya bildirilen verilerin yetkisiz kimselerin eline geçmesi halinde sigortacı için özel bir cezai sorumluluk öngörülmelidir. Sigorta ettiren kimsenin muhtemel maddi ve manevi zararları için tazminat hakkı da saklı tutulmalıdır.

c. Sigorta sözleşmesi süresinin bitiminde kişilere ait bu veriler imha edilmelidir. Sigortacının, ancak genom verilerinin anonimleştirilmesi halinde bunları saklayabileceği belirtilmelidir.

4. Şimdiye kadar ülkemizde genom analizleri sigorta sözleşmelerinin tesisinde kullanılmamıştır. Türkiye’de kanunî düzenlemelerin son derece yavaş yapıldığı bilinmektedir.

Genom analizleri konusunda ülkenin ciddi bir politikası bulunmamaktadır. Bu nedenle sigorta ve reasürans şirketleri, Almanya örneğinde olduğu gibi, bir araya gelerek kanuni boşluğu, insani ölçüler çerçevesinde doldurabilir ve kendilerini sınırlayabilirler.

5. Nihayet, Türkiye’de yapılacak olan sigorta sözleşmelerinde genom analizlerinin kullanımı “Sigorta Denetleme Kanunu” tarafından engellenebilir ve çerçevesi belirlenebilir. Bu çerçevenin belirlenmesinde insan hakları, etik, sigorta sözleşmesinin amacı, genom analizi sonucunda ortaya çıkacak psikolojik ve sosyolojik durumlar gibi ilgili bütün bakış açılarının dikkate alınması gerekir.

Yrd.Doç.Dr. Tekin MEMİŞ
A.Ü. Erzincan Hukuk Fak.
Öğretim Üyesi

Yabancı Basından HABERLER

Reasürans Endüstrisinde Daha Fazla Değişikliklere Hazır Olalım...

Reasürans endüstrisi, tarihindeki en büyük hasarla karşılaşmış olmasına rağmen şimdilik pek incinmiş gözüküyor. Dünya Ticaret Merkezi (WTC)'nin yok olması sonucunda ortaya konan tüm olumsuz beklentilere karşın, önde gelen reasürörlerin tamamı kendilerini kurtardıkları gibi endüstri de şimdiye kadar rastlanmamış bir şekilde sermaye akışına sahne olmuştur.

Reasürans endüstrisi teorik olarak önceki yıllara göre daha iyi görünmektedir. Bermuda'da beşinin sermayesi 1 milyar \$'ın üzerinde yeni reasürans şirketleri kurulmuştur. 8.5 milyar \$ Bermuda'daki yeni kurulan şirketlere aırken, 2002 yılına 12.2 Pound Sterlin'lik (19.1 \$) rekor kapasiteyle başlayan Lloyd's kadar olmasa da eski sigorta ve reasürans şirketlerince de önemli miktarda yeni sermaye harakete geçirilmiştir. Tümü itibariyle 27 milyar \$'ı aşan yeni sermaye 11 Eylül 2001'den bu yana piyasaya girmiş, bir 10 milyar \$ da sırasını beklemektedir.

Ancak, sermayeden önemli ölçüde tasarruf edildiği de söz konusu... Bu, bazı hallerde batan Fortress Re'nin üç reasüröründen biri olan Japonya'daki Taisei'de olduğu gibi ödeme güçlüğüne, veya Danimarka'daki Copenhagen Re şirketinde görüldüğü gibi mali sıkıntılara bağlı olarak ortaya çıkmakta, diğer bazıla-

rına ise WTC olayı sonunda karşılaşılan sermaye gereksinimi ve gittikçe artan değişkenliğin etkisi olarak yansımaktadır.

Bu türden stratejik değerlendirmeler sonucunda ödeme gücüne sahip önemli reasürörlerin işlerini kapamaları gündeme gelmiş; Opus Re ile LaSalle Re en büyük ortakları Overseas Partners and Trenwick tarafından, Zurich Re (Converium) ise Zurich tarafından devralınmış, St. Paul Re'nin reasürans işleri IPO (Initial Public Offering = Halka İlk Teklif) projesini gerçekleştirmek üzere kurulan Platinum Re'ye devredilmiştir.

Belirsizlik sadece küçük reasürans şirketleri için söz konusu olmamış, 2001 yılında 7.ci sırada yer alan Gerling Global Re ortağı Gerling ile beraber WTC olayının arkasından 810 milyon Euro'luk bir ek sermayeyi gerektiren bilançosunun kötü sonuç vermesi nedeniyle satışa çıkarılmıştır. Gerling'in ABD'deki reasürans işleri ise Ağustos ayı başında run-off'a bırakılmıştır.

Lloyd's'un WTC hasarıyla başatme yeteneği konusundaki endişeler asılsız çıkmıştır. Lloyd's muhtemel hasarlar için 5 milyar \$ karşılık ayırmak ve 11 Eylül 2001'den bu yana 700 milyon \$ tazminat ödemek suretiyle sıkıntı yaratan kısa vadeli likidite baskılarını başarıyla atlattır. Lloyd's'un işleri de özellikle

Bermudalı yeni reasürörlerden sermaye ve kotpar desteği sağlamak suretiyle başarılı olmuştur.

Ancak Lloyd's, bir reasürör olarak piyasa payını Bermuda ve diğer piyasalara kaptırmaktadır. Sermaye yapısını yeniden şekillendirmeye çalıştığına göre bir belirsizlik süreciyle karşı karşıya olup başını dik tutmaya çabalamaktadır. Dahası, ilk sırada yer alan 10 global reasürörün herbirinden daha düşük kredi notuna sahip olan Lloyd's, büyük bir reasürans piyasası konumunu kaybetmemek için mücadele içine girebilir.

Bu görüş, Lloyd's'un kendi bünyesi dışında önemli ölçüde reasürans işleri tesis etmiş olması nedeniyle a-ralarında en önemlileri Londra'daki 660 milyon \$'dan fazla sermayesiyle Wellington Re ve Bermuda'daki Goshawk Re ve Catlin gibi Lloyd's'a sermaye sağlayan büyük kuruluşlar tarafından da benimsenmiş gözük-mektedir.

Karşıt Temayüller

Yeni sermayenin reasürans endüstrisine akışının hızı ve hacmi piyasadaki zor şartların kısa ömürlü olacağını düşündürmekle birlikte, birçok reasürör yüksek fiyatların arkasına sığınmak suretiyle çarpıcı şekilde geliştirilmiş sonuçlar açıklamaktalar... Gerçekte ise; kapasite, katastrofik mal sigortaları gibi bazı

dallarda fazla olmasa da yeterli olurken, İşveren Mali Sorumluluk ve diğer birçok sorumluluk dallarını kapsayan diğer türlerde eksikliğini sürdürmektedir.

Kısa süreli fiyatlandırma temayüllerinin ötesine bakıldığında WTC olayının yarattığı şartlar elverişli olmaktan uzaktır. 90'lı yılların sonunda reasürörler, azalan yatırım getirileri, gittikçe artmakta olan sorumluluk hasarları, asbestos tazminat taleplerinin yeniden dirilmesi ve reasürans endüstrisinde o günlere kadar görülmemiş birleşmelerin yaşandığı bir on yıldan devreden mali yükü içeren bir dizi karşıt temayüllerin etkisine girdiler.

Örneğin Munich Re, 2001 yılında WTC nedeniyle 2.6 milyar \$'lık bir zarara maruz kalmasına karşın, 1996 yılında satın aldığı Amerikan Re'ye 1 milyar \$'lık bir ek sermaye koymak zorunda kalmıştır. Şimdilerde aynı şirkete 2 milyar \$ daha vereceğini açıklayan Munich Re şirketi satın aldığı orijinal bedeli sonuçta katlamış olacaktır.

Böylece, 2001 yılında endüstrinin ortak (masraflar+hasarlar) rasyosunun % 140'lara vurduğu gerçeği sadece WTC olayından kaynaklanmamakta, yukarıda bahsedilen olumsuz faktörlerin artık şirketleri incitmeye başlaması nedeniyle genelde sonuçların da gerilediğini yansıtmaktadır. Birçok bölgede fiyatlar önemli ölçüde artmış olmakla birlikte bu karşıt gelişmelerin olumsuz etkileri kazanç sağlamayı engellemeye devam edecektir.

Reasürans endüstrisi, aşırı rekabet ortamı ve zayıf underwriting'ini karşılamak üzere borsa fiyatlarının devamlı yükseldiği dönemlerde elde ettiği yatırım kazançlarına ve sermaye getirilerine artık güvenemez hale gelmiştir. Aksine, düşüşe geçen sermaye piyasaları ve genel olarak düşmanca davranılan bir yatırım ortamında yapılması gerekli şey, 90'lı yılların sonundaki yumuşak piyasa şartlarında nadiren rastlanmış olan seviyeli bir underwriting disiplini ile

fiyatlandırmada dirayet yaratmak olacaktır.

Finansal Reasürans Projeksiyon Altında...

Enron ve WorldCom muhasebe skandalları, reasürans endüstrisi için de, çok büyük hasarları yatıştırmak ya da başka bir şekilde dengelemek üzere kullanılan çok çeşitli finansal reasürans işlemlerinin daha yakından ve yasal açıdan incelenmesi olasılığı gibi çok kapsamlı sonuçlar doğurabilecektir.

Sorumluluk davalarında yükseken uçan ABD jüri kararları, zaten var olan asbestos gibi, veya "yeni asbestos" diye anılan toksik küflenme gibi son zamanlarda ortaya çıkan davalar nedeniyle reasürans piyasası için çok büyük bir sorun oluşturmaktadır.

WTC hasarıyla ilgili tahminler artmaya devam etmekte olup Munich Re hasar tahminini 500 milyon \$'dan en son 2.6 milyar \$'a çıkarmıştır. WTC olayında ortaya çıkan teminat ve toplam hasar sorunlarının çoğu, özellikle terörizm riski için federal bir sigorta programı tesisinin haksız fiil reformuna aykırı olduğu konusunda politik sürtüşmelere sahne olan ABD'de çözümlenmeden beklemektedir. Tüm dünyada havayolu teminatları, hepsi de kendine özel esaslarla süreleri uzatılmış olarak dev-

let destekli geçici programlar halinde belirsizliklerini korumaktadır.

İleriye bakıldığında, 2002 yılında ilk 20 sırada yer alacak reasürörler, 2001'in ilk 20'sine göre önemli ölçüde değişebilir.

Büyük reasürans şirketlerinin tamamı WTC olayını atlatmakla beraber bazılarının bilançoları güçlü olmaktan uzaktır. Daha zor piyasa şartlarında yeni bir mega katastrofik olayın meydana gelmesi en zayıf oyunculardan bir veya birkaçının tamamıyla piyasadan çekilmesine neden olabilir. Hatta, böylesine büyük bir hasarla karşılaşmamış olmasına karşın, belirsizlik Gerling Şirketinin üzerine çökmüştür ve bazı gözlemciler ise Axa ve GE'nin reasürans işlerinden doğan yükümlülüklerini nasıl karşılayacaklarını sorgulamaktadır.

Bu arada, Bermudalı yeni reasürörlerden en büyüğü sadece kuruluş sermayesiyle dahi ilk 10 arasında yer almaya şimdiden adaydır. 11 Eylül 2001 olayından bu yana yaklaşık 12 ay geçmesine karşın WTC olaylı reasürans piyasasının gerçek yüzü ancak şimdilerde şekillenmeye başlamaktadır.

Julianne Jessup
Benfield Group
Araştırma Bölümü Başkanı
Reinsurance Dergisi
Ağustos 2002

2001 yılı itibarıyla yazdıkları net reasürans primine göre ilk 20 reasürör:

Sıralama 2001	(2000)	Şirket İsmi	Hayat+Hayat-dışı Prim (milyon \$ olarak)
1	(2)	Munich Re, Almanya	16,954.8
2	(1)	Swiss Re, İsviçre	15,693.7
3	(4)	General Cologne Re, ABD	7,835.0
4	(3)	GE Global, ABD	7,392.0
5	(5)	Hannover Re, Almanya	6,417.5
6	(8)	Lloyd's, İngiltere	5,743.6
7	(7)	Gerling, Almanya	4,499.7
8	(10)	Scor, Fransa	3,302.9
9	(12)	Axa, Fransa	3,294.8
10	(9)	Allianz, Almanya	3,183.5
11	(6)	Berkshire Hathaway, ABD	2,953.0
12	(11)	Converium, İsviçre	2,482.6
13	(-)*	China Re, Çin	1,952.3
14	(13)	Transatlantic, ABD	1,905.6
15	(14)	PartnerRe, Bermuda	1,825.1
16	(17)	XL Capital, Bermuda	1,713.8
17	(15)	St Paul, ABD	1,614.4
18	(16)	Everest Re, Bermuda	1,560.1
19	(-)	Ace Tempest Re, Bermuda	1,310.1
20	(-)	Odyssey Re, ABD	984.7

(*) Geçen yılki rakamları elde edilememiştir.